د لوی مخلص د کلام لغوي زیرمه

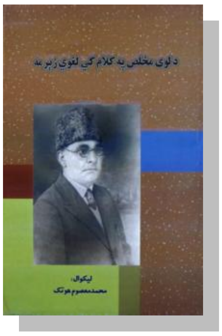

لیکوال
محمد معصوم هوتک

۲۰۱۰ع

Ketabton.com
www.hotakonline.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص څوک وو؟[1]

اروابناد حاجي ولي محمد خان مخلص (۱۲۵۹ - ۱۳۲۱ش)[2] د سلطان محمد خان کاکړ زوی او د کندهار ډېر مشهور ادبي شخصیت تېر سوی دئ. د ده انتقادي او اصلاحي اشعار او پر خنګ ئې د ده ظرافت هغه څه ول، چي د ده نوم ئې خپلو معاصرينو اديبانو او شاعرانو او دغه راز خپل اولس ته وربېژندلی وو. اروابناد لوی مخلص د هغه ادبي خوځښت خورا پیاوړی ملګری وو چي په کندهار کي د پښتو ادبي انجمن تر جوړېدو دمخه او وروسته په دغه تاريخي علمي او ادبي حوزه کي خپور کښلی وو.

لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ - ۱۳۶۳ش) د ده په باب کښلي دي: "مخلص زموږ د ادبي مرکې روڼ څراغ او په کندهار کي د نوي فکر او تجدد پر آسمان ځلاند ستوری ؤ. دا سړی زما د ځلوېښتو کالو خواخوږی اشنای او په ادبي حرکت او ژبني فعاليت کي تکړه ملګری ؤ[3]". اروابناد قيام الدين خادم (۱۳۲۵ - ۱۳۵۸ش) چي د دغه ادبي خوځښت پر وخت په کندهار کي اوسېد او په دغه خوځښت کي شامل سړی وو ، د اروابناد لوی مخلص په باب کښلي دي:

---

(1) دا رساله ما په ۱۹۹۷ع کال کښلې ده خو دیارلس کاله وروسته مي بیاوکتله او ځيني زیاتوني مي پکښې راوستلې (هوتک).

(2) د ده د زېږېدلو او مړيني نېټې زموږ په معاصرو تذکرو او کتابو کي د يوه کال توپير لري. په اوسني ليکوال (نوی چاپ - ۱۰۴۱مخ کي د علامه حبيبي د پښتو ادب لنډ تاريخ - ۲۲۵مخ په حواله ۱۲۶۰ ش کښل سوی دئ او زياته کړې ئې ده چي دا نېټه د اوسني ليکوال په لومړي چاپ کي سهواً (۱۲۶۷ش) چاپ سوې ده. د "لوی مخلص کليات" نومي مجموعې (۱۳۵۱ ش چاپ) د سريزي په (ج مخ) کي ئې دا نېټه ۱۲۵۹ش کښلې ده. د مړيني نېټه ئې هم په اوسني ليکوال کي "د ۱۳۲۱هـ کال د دلو د مياشتي پر ۲مه د جمعې په ورځ" ليکلې ده خو د "لوی مخلص کليات" په (هـ مخ) کې بيا د ده وفات "د ۱۳۲۱ شمسي کال د شنبې په ورځ د د لوي په ۳ نېټه" بللی دئ. زماخيال ته داسي راځي چي لوی مخلص صاحب د ۱۳۲۱ش کال د دلوي پر دوهمه د جمعې په ورځ مړ سوی او په دا سبا ئې (د دلوي دريمه د شنبې ورځ) خاورو ته سپارل سوی دئ.

(3) د لوی مخلص کليات - (و مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

"که څوک ګرځي ګرځي چي داسي يو سړی پيدا کړي چي د هغه دوستي او بغض د وطنيت او مليت په نقطه مبني وي نو ګومان کوم چي سترګې به شي نو آخر به ئې زړه په مخلص خوږ شي[4] ".

اروانښاد عبدالقدوس نجيب (۱۳۰۲ - ۱۳۸۴ش) د لوی مخلص ادبي و هنري کمالونه داسي بيانوي:

"مرحوم مخلص خو زموږ د کندهار يو منلی شاعر ؤ چي شعر ئې پخوانی او سلاست ئې عوامو او خواصو منلی دئ. ده پخپلو احتماعي اشعارو کي د رشوت، خيانت، ظلم او نورو اجتماعي معائبو په کلکه غندنه کړې (ده)... عشقي اشعار ئې هومره له سوزه ډک دي چي په بې ميني زړو کي د ميني جذبه پيدا کوي او د مينو زړو د عشق اور لا تازه کوي، د طنز او ظرافت مقولې ئې چي پر اجتماعي اصلاحاتو بنا دي، تر اوسه پوري له زړو ښخه نه دي محوه شوي او د صداقت او وطنخواهۍ صفت ئې په هر محفل کي کيږي، د موسيقۍ استادان ئې د موسيقيدانۍ د مهارت يادونه کوي او وايي اکثره اشعار ئې د موسيقۍ پر اوزانو برابر جوړ کړي دي...[5] ".

د لوی مخلص کليات د غلام محی الدين ايوبي په اهتمام او تصحيح په ۱۳۵۱ش کال په کندهار کي د احمدشاه بابا د کتاب چاپولو موسسي له خوا چاپ سوي دي. د رباعياتو مجموعه ئې هم تر کلياتو دمخه په ۱۳۳۲ ش کال[6] د نوموړي ايوبي په همت د کندهار مطبعي له خوا چاپ سوې ده.

---

(4) اوسني ليکوال: ۱۰۴۱مخ د ۱۳۱۷ کال د سالنامې په حواله.
(5) د لوی مخلص کليات: ی - ک مخونه
(6) دا نېټه د لوی مخلص په کلياتو کي ۱۳۳۳ش ده چي غالباً به چاپي تېروتنه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوی مخلص زوی اروانباد عبدالرووف مخلص (۱۳۰۱ - ۱۳۴۲ش) هم د پښتو ژبي نقاد شاعر وو. د ده په باب دي لوستونکي د اوسني ليکوال (۱۰۴۵مخ - نوی چاپ) وګوري.

د اروانباد عبدالرووف مخلص درېي زامن پاته سوي دي.

د لوی مخلص د شعر او هنر په باب تاسي په تېرو کرښو کي د ده د عصر د پوهانو لنډ نظر ولووست چي زما د همدې کوچنوټي رسالې په پاڼو کي ئې همدومره يادونه ځايېږي. د لوی مخلص شعر له هنري لحاظه د لوړي درجې شعر نه دئ. ده شعر د ټولني د اصلاح له پاره وايه. د ده په اشعارو کي تر اندازې زياتي لغوي زېرمې زه دې ته اړ کړم چي دغه قاموس ډوله رساله وکاږم. په دې کي مې دوه مقصده دي يو خو به د مخلص مرحوم د کلام په پوهېدنه کي له لوستونکو سره مرسته وکړي، بل به د لغاتو دغه زېرمه د پښتو لوی قاموس ته لار ومومي او تر ثبت وروسته به ئې ګوندي د رواج له پاره هڅه وسي. مخلص دا ټوله زېرمه د اولس له ژبي رااخيستې ده. له ځانه ئې د لغاتو ماشين نه وو جوړ کړی. ما که ښايي په دې حاضره رساله کي ځيني مثالونه مکرر راوړي وي، درانه لوستونکي به مې معذور وګڼي ځکه د هر يوه مورد سره بېل دئ.

هيله ده د دې کوچنوټي رسالې په کښلو سره مې هغه مرحوم ته د خپل اخلاص او درناوی څرګندونه کړې او د پښتو ژبي کوچنوټی خدمت کړی وي.

محمد معصوم هوتک
۲۳ اکتوبر ۱۹۹۷ع
ټورنټو - کاناډا

(c) ketabton.com: The Digital Library

{الف}

آش:

آش یو راز خواړه دي. له اخنبلو اوړو څخه نري نري تارونه په چاړه جوړ کړي بیا ئې نو په اوبو کي وایشوي چي پاخه سول له مستو یا کروتو سره ئې ګډ کړي دپاسه باندي وچه نعنا یا شینشوبی ودوړوي او په کاچوغه ئې خوري. جوړ کړی وچ آش په دوکانو کي هم خرڅېږي. آش په هوسانه کتغ کي راځي او د اشرافو خورک دئ چي پښتنو ته د نورو اقوامو له خوا راغلی دئ.

تر ښه زوی جار کړه روپۍ قورمې و آش
په بدۍ کي ئې بیا وژنه پر خشخاش
د ابا برستن به خرڅ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

آش بله معنا هم لري. د پسه یا اوزګړي پوستونه په اشخارو کي خیشتوي او وروسته ئې په مخصوصو تیغو سره له وړیو څخه پاکوي. له دغو پوستو څخه تر آش کولو وروسته خرمني جوړېږي. په کندهار کي د پسه او اوزګړو له پوست څخه جوړو سوو خرمنو ته (ساخت) وایي. له (ساخت) څخه په بوټونو کي کار اخیستل کېږي، سراجان د آس قیضي او تسمې او صحافان د کتابو د وقائې بېخونه هم څني جوړوي.

ارتاو:

(د لومړي توري په زور)

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو شی په زور (تاو ، قوت) سره غورځول. ځان له لوړه ځایه په قوت سره رااچول.

غم پر څه خوري د دنیا په کم و بېش
"مخلص" شکر کړه بدای سې کا درویش
او که نه له لوړه غره کړه ځان ارتاو
که راضي نه ئې د لوی باداړ په وېش
(۱۷۴مخ)

اربړی:
د خولې د خوند خرابېدل چي له ډېر خوړک یا د معدې د خرابېدو له اسیته پېښېږي. څوک چي تر اندازې زیات خواړه وخوري. سهار ئې د خولې خوند خراپ، تبغ ئې بد او کله کله د نس ناسته هم ورته پېښېږي. دغه حالت ته "اربړی بدېدل" وايي. اربړی د خولې له لارې د معدې د باد خارجولو (تبغ) ته هم ویل کېږي. د اربړي بدېدلو علاج په فاقه (لوږه) سره کېدلای سي. په محلي علاج کي ورته د سپېرکۍ شومه وباسي او یوه ډکه پیاله سهار په نهاره په وچښي. په کندهار کي د "اربړي بدېدلو" ته (خوابدي) هم وايي. "د پلاني نن سهار خوابدي سوي وه، څو واره ئې خوا وګرزېدله، رنګ ئې تک ژړ اوښتی وو. کوروالا ئې د سپېرکۍ شومه ورواېستله او په وئې چښله. اوس ئې لږ څه رنګ ځای ته راغلی دئ". مخلص وايي.

ببل دي نه کړه ښه او بد لمر و اوریځ
پر سر ګرزوي درست عمر د نس برخ
یا په ډېر خواړه د شپې دي اربړی بد
یا له لوږې ئې ناتوانه تېوله ورخ
(۱۴۲مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارهټ:
په مځکه کي لوی ځاه، چي قطر ئي شپږ اووه متره وي، وکيني او د ځرخ په واسطه په مخصوصو سلواغو باندي اوبه ځني راباسي او پر مځکه ئې لګوي. له ارهټ ځخه اوس د واټرپمپ په واسطه اوبه راباسي.
د ډيورنډ خط د هاخوا پښتانه ارهټ ته (باوړۍ) وايي چي غالباً به هندی کلمه وي. د افغانانو د وروستي مهاجرت په ترڅ کي د "باوړۍ" لغت د خط په دې خوا کي هم عام سوی دئ. لوی مخلص ويلي دي:

چي دي نس مردار رشوت ته کړ ارهټ
پکښې ځای دي خپل پردي کړه ګډوډ
نو له کوم لوري بې باسې ريشخندي
چي د سپي په څېر دي تبر کړ دا کلک هډ
(۱۵۳مخ)

په کلاسيک ادب کي ارهټ د "ارهټ" په شکل راغلی دئ. ميرزا خان انصاري وايي:

د وحدت په ځان له ځان سره بازي ده
د کثرت نوم ئې ارهټ کړ يا ګرداب شو
(ديوان-۹۷-مخ د ۱۳۵۴ش کال چاپ، کابل)

اړي:
مجبوريت، احتياج.

لوی مخلص وايي:
پر هر چا باندي کوم وخت ورځي اړي
بېوزلي څه پېغور نه دهٔ د سړي
له هغه ليري کوه ځان په ژوندون

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک چي خپل او پردی ګڼه سره لړي
(۲۰۸مخ)

اړی :
مجبوریت، محتاجی.

لوی مخلص د "اړی" لغت داسي راوړی دئ:
په سرو پسي نن ګرزو له اړی
کي کالي وي د خمتا او د وړی
سر په کار لرو چي ډک وي د مغزو
نه ترلي پر کوم تش کډو بګړی
(۲۰۹مخ)

ازانګه:
په نورو لهجو کي ئي (انګازه) بولي. انعکاس، آواز.

لوی مخلص راته وايي:
که ملګری سوي د بد سري يو ګام
ته به هم سي د هغه په خوی بدنام
چي له لوړي سي پر مخکه را ارتاو
که مات نه سي ازانګه خوځي د جام
(۱۹۲مخ)

اش اش:
د کندهار پښتانه حيواناتو او مرغانو ته په بېلابېلو حالاتو کي مختلف کلمات کاروي. د مثال په توګه، د دي له پاره چي حيوانات سم پر لار حرکت ته ادامه ورکړي، مختلف اوازونه ورته استعمالوي د (اش اش

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمات خرو ته د تگ په وخت کي ویل کېږي. که وغواړي چي خر دي ودرېږي، (ایش) ورته ویل کېږي. اسانو ته د تگ له پاره (چو) او د درېدو له پاره (باش) یا یو بل راز اوازونه ویل کېږي. غوایانو ته د تگ له پاره (آو) وایي. اوښانو ته د چو کېدلو له پاره (ایخ ایخ) ویل کېږي.

لوی مخلص وایي:

نفس اخته کړو د دنیا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک په پسې نه وي یا اش اش
(۱۷۳مخ)

وایي چي په کندهار کي د کهندل خان د واکمنۍ قاضي القضات قاضي غلام به پر حیواناتو باندي د ظلم کولو بازخواست هم کاوه. په دغه وخت کي به خلکو خرو ته په توکو کي ویل "اشه اشه، قاضي غلام غوندي غاور لري".

انگېرل:

په پارسي (پنداشتن)، گڼل.

لوی مخلص وایي:

تول به انگېرو له ځانه چي را پېښ سوه هغه پېښ
بد مو خوښ کړه نو که څه هم ښه کارونه نه دي لږ
(۳۳مخ)

اوریز:

بیت الخلاء، د حاجت رفع کولو ځای، مکان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
يو غريب ته کوم ظالم ګډ وو په ريز
نه سو کړای هغه محتاج ځني پرهېز
ما ويل دا هم ده هسي ناکامي
لکه څوک ناستي ته اړ وي د اوريز
(۱۲۷مخ)

په پورته رباعي کي "ناکامي" د ناچارۍ په معنا راغلې ده.

اووز:
څو، څونه، څومره.

لوی مخلص وايي:
نن د هيچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له پښې څه زوز
هر سړی وينم د ځان په وير اخته
خپله کوټه لويوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸مخ)

دا لغت اوس د کندهار پښتنو له محاورې څخه ايستلی دئ او اوسني ځوانان ئې حتی په معنی هم نه پوهېږي. ډاکټر عبدالرازق پالوال ئې په خپلو ليکنو کي کارولی.

اوزګړی:
د بُزې (وزې) نر ته ويل کېږي. د تلفظ په وخت کي درې څپې وي او فشار ئې پر دوهمه څپه (ګاف) باندي راځي. دا لغت په نورو لهجو کي نسته او که وي هم فشار ئې پر وروستۍ څپه اچوي. لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ببلوي ويښه دنیا چندڼ او غز
خرخ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۲۲مخ)

اوژغوني:
د اوزګړو او بُزو وربښتانو ته ویل کېږي. د پسه او اوښانو وربښتان وړی دي. وړی، تر اوژغونو پستې او نرمې او په بیه هم ارزاني وي. زيږو وړيو ته هم اوژغوني ويل کېږي. د وړيو کمبله د اوژغونو تر تغر ډېره ارزښتناکه وي. مخلص وايي:

لنډ برستن به ستا له مخه اوږدوي په کشېدو
د کمبلي پر ځای درکړي د اوژغونو زيږ تغر
(۲۸مخ)

اوږدغوږی:
د خره له پاره بل نوم دئ. غالباً به د پارسي (درازګوش) ژباړه وي. لوی مخلص په همدې معنا باندي داسي راوړی دئ:

نفس اخته کړو د دنيا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږدغوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک پــه پسې نه وي يا اش اش
(۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسار:
د اسانو خولې ته کيزه اچوي او عين دغه راز وسيله چي د خرو له پاره جوړه سوې وي، (اوسار) نومېږي. لوی مخلص وايي:

د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کې د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲مخ)

"مُشه" يو راز خره ته ويل کېږی.

اوستری:
وروستی، آخره.

لوی مخلص راته وايي:
چي اوستری ورځ ارمانجن يو ماوتا
لا ړومبی بنه دئ چي ځان پوه کړو په دا
(۴مخ) - (۱۷۳مخ)

د کندهار پښتانه وايي: "اوستری ورځ نامرده ده".

اومړی:
ناغښتی تار، هغه تار چي غښتل سوی نه وي، سُست تار، اوم سپنسی، اوم تار.

د لوی مخلص په کلام کي لولو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اومړی تار مي غښتی چي پــه وګنډم پرهار
رقیب راغی هم تار هم ئي پرهار کړ ګډ و وډ
(۲۵مخ)

اېغ:
سمدم، وچ کلک، شخ

د قبر مړی په لحد کي "اېغ" پروت وي.

دا لغت لوی مخلص داسي راوړی دئ:

که غریب د ناچاری سي درته اېغ
په منت سره ئي مه وهه په تېغ
څوړینګي کي دي کوم ټوک وي د ډوډی
چي نه کړې له هیچا څخه دریغ
(۱۷۹مخ)

{ب}

بابک:
د جوړښت له مخي د(بابا) تصغیري شکل دئ. خو په اصطلاح کي د (پلار) په معناډېر کارېږي.

"مخلص" بولم دا ګناه
د ادي و د بابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار د نجونو په لوبو کي یوه لوبه "اژاتور" یا "اشاتور" نومېږي. دوې نجوني یو بل ته لاسونه سره ورکوي، په څرخ کنبېوزي او مخصوصي بدلي وایي چي یوه برخه ئې داسي ده:

آبابکه پلاره ! ولاکه مي واده کې، چي ډول د ادم خان نه وي، سورنا د فتح خان نه وي، اوارې سرې غالۍ نه وي، پر ناستي مسلۍ نه وي،...

اوس به تر باغ واورم، غونچه گلان به راوړم، یو به و لالي ته کم، یو به و تندي ته کم، تور مي پېکی دئ، شین خال مي زمری دئ،...

آبي بي ایمني، په واله کي لمبېدي، موسی خان درباندي راغی، په جوپون کي پټېدي، جوپون پرې پرې، جانان ته خولگۍ ورکه سبا وخت دئ د مېلې، ...

آبی بي لایکي، کمیس دي لیکي لیکي، سبا به دي واده کي، زانگو به زنگوې، ټک ټک د دروازې، تاسي وگورئ چي خپل دئ که پردی دئ، جگ نری سرې دئ، چټ کابُلی دئ...

باټ:
په درواغو سره د یو چا صفت کول، غرور، د سده وتل، خانتما.

لوی مخلص وایي:
زمانه کي ډېر مینده سي پـه ښه ساټ
خطا مه سه د هر تِگ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه ویني تېرېږي به په ترات
(۱۳۹مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو چا ته وائي: "ته ډېر غښتلی سړی ئې، د زمري په جنګ ورتللای سې، په سره انګار ګډېدلای سې،..." دی هم وباتېږي اور ته لاس وروړي، لاس ئې مکوټ سي. خلک ئې پر ساده ګۍ باندي وخاندي.

باټي:
لاپې (لافي)، شاپې.

په کندهار کي د "باټو" له پاره "وهل" فعل کارېږي خو اوس ځيني لهجې د "ويشتل" فعل ورسره راوړي. دواړه سم دي.

لوی مخلص ويلي دي:
هونښ کوه په ډېرو باټو د هر چا مه سه غلط
کار دئ ښيل، خبري ښيلي په دنيا مه سه غلط
(۴۳مخ)

باړ:
د توپک پرله پسې ټکان (ډزي)، شليک.

لوی مخلص وايي:
چي ننګ شرم دي له سترګو څخه ولاړ
دا منم کار به دي هيڅ نه سي اوجاړ
ولي کوږ و دانول د ښل په مال
خلک بد ګڼي د خور ولور تر باړ
(۱۲۵مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بټ:
تود او سوځنده دښت، کوره، داښ، د نخودو او نورو غلو دانو د بريانولو طشت.

لوی مخلص راته ويلي دي:
چي شپانه په ژمي دوبي غېلي نــه پيايي پر بټ
نه به غوښي نه غوړي وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳مخ)

بج:
غټ، پلن، غورس لرگی، سوټی.

لوی مخلص مرحوم وايي:
له غښتلي سره مه لوبږه په لج
ئي کم واک څه پړسـوې د غاړې جج
ايرلا نه کوي هيڅ واری پر سړي
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱مخ)

بدپوز:
قهرجن، مغرور، بدگوزاره، عصبي.

لوی مخلص وايي:
ظالم تل سر په هوا گرزي بدپوز
په مخ نښلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې ويني دی د شــرم په اوبو
پړسېدلی ژی اوبو نه راکړ راکوز

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۲۲مخ)

برخ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
د نس د خالیگاه پرده، جمع ئې (برخې) دي.

لوی مخلص وايي:
موږ به نه سي پرړېنگي د چا د خدای پر پار غریب
ځو ئې پرې نه کړې په ډېرو ځنگ وهلو د نس برخ
(۲۰مخ)

بروځ:
بروځه، په پارسي ورته (اشنان) وايي.

لوی مخلص وايي:
چې په ژوند له تنه لیري نه سي خیره د دنیا
بیا بې پاک نکړې تر مرگه په صابون و په بروځ
(۲۰مخ)

عام نوم ئې "بروځه" دئ. دلته د قافیې اړتیا د پای (ه) ځني غورځولې ده. بروځه یو راز نبات دئ چې د کالیو په پرېمنځلو کې کار ځني اخیستل کېږي. پښتانه مړي ته په بروځه غسل ورکوي.

بگ:
غټ، په ونه جگ، بالغ، دنگ.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

را په غاړه ده د غم تربور ګلوي
یو د بل په مخ کې تیک لکه بګ
(۵۰ مخ)

بګړۍ:
دستار، عمامه (عربي). په کندهار کې بګړۍ ته (لنګوټه) هم وايي چې سمه نومونه نه ده. نوري لهجې "پګړۍ" ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
لو بګړۍ غښتې پايڅې
لڅ پړکې پـــه ختو کلک
(۴۹ مخ)

په کندهار کې لو (لویه) بګړۍ تړل د پایلوچانو دود (رسم و رواج) وو. د ښار مهذبو خلکو خپل اولادونه نه پرېښوول چې بګړۍ تر ټاکلي اندازې لو بګړۍ وتړي. لو بګړۍ ته په کندهار کې "خَرَټه بګړۍ" هم وايي. یو محلي شاعر ویلي دي:

خرټه مې بګړۍ ده، په پښو مې دوبېلۍ ده، په غاړه مې سدرۍ ده، پر سر مې بلوڅۍ ده.

په ټوله کندهارکې تر ما نسته دلاوره
یازیاته بزیاتره

"دوبېلۍ" یو راز موچنې ته ویل کېدله. "زیاته بزایتره" د پایلوچانو تکیه کلام وو او له هري دوهمي یا دریمي خبري سره به یې تکراراوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوټي:
لرگي، د سونگ لرگي. په پارسي ئې "هيزم" بولي.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مورد بوټو له نېستي،
په زړوکو تودوي خپله تبې
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر يوه کولک دي اېښي وي خولې
(۲۱۱ مخ)

په کندهار کي يوازي د سونگ لرگو ته (بوټي) وايي.

بوچ:
هغه څوک چي پزه ئې پيته وي. په پارسي ورته (بينی پچق) وايي.

لوی مخلص داسي ويلي دي:
شپه او ورځ چي په گناه تېروې سوچ
بيا هوا که د جنت کړي خيال دي پوچ
د چړي نوم به ئې نه اخيست په ژوند
که لږ شرم وای په سترگو کي د بوچ
(۱۴۳مخ)

په دي ځلوريځه کي "پزپري کړي که شرم درلودای، د چړي نوم بې نه اخيستئ" متل ته اشاره ده.

بوخ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانان د ژړا او غم په وخت کي شونډي بوخي نيسي. "بوخ" هغه چا ته ويل کېږي چي له غم يا خپګان له اسيته ئې شونډي بوخي نيولي وي او خوابدی ناست وي.

لوی مخلص وايي:

خوشي ناست ئې په ډېر غم و ارمان بوخ
ته يوازي نه ئې هسي حيران بوخ
پورته کښته ښه و بد لري ژوندون
له تاوده ساړه ئې ټوله جهان بوخ
(۱۴۵مخ)

بوده:

باروړونکی حيوان (خاروی).

لوی مخلص وايي:

ری دا وهم چي زوی دي زما لوی سي بېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

بوړ:

(په اوږده واو).

اوبزنه غورمه (قورمه).

په هندوستان او پاکستان کي "بوړ" د غورمي په شان تريخ کتغ ته وايي چي د لعاب برخه ئې اوبزنه او نری وي.

لوی مخلص راته ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا تو ورځو بوږ پروت دئ سم د لاسې تودوي
ځوک چې وخوري و روغتيا ته ئې عاجزه وي ډاکتر
(۲۷مخ) - (۱۲۴مخ)

بوز:
(په اوږده واو)آس

کټ سامبال چې هـــديرې ته مو پر وړي
زمونږ په سر کې خيال د سکاڼ دئ يا د بوز
(۳۳مخ)
بوزکی:
د غالبوزو (مچيو) آواز. مجازاً د (خنبمبدلو) په معناکارېږي.

لوی مخلص وايي:
بدنيتي مسلک وطن کې سو آغاز
چې يو بل ته په بوزکي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کې سره جوړ
زما و ستا تر ميانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

بوږ:
په (لس زره پښتو لغتونه) قاموس کې ئې "بوږ" ته کښلي دي: "آواز درشت".

لوی مخلص وايي:
مکره ستونی د هيچا په وينا بوږ
هسې هم مه سه چې خوري دي لکه خوږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټینګوه د زړه په غوږ کې دا وینا
ګوره سم سړي ته سم، کاږه ته کوږ
(۱۲۸مخ)

بوڼ:
ورو ږغ، د مچ زون زونګ. په پارسي ئې (طنین) بولي (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

مخلص وايي:
بې له خپل کاره بډای پر نور څه کوڼ
نه په لوړ آواز خبرېږي نه په بوڼ
که بې هیلي سلام ورکړي لا به دی
شادرګرزوي له قهره لکه شکوڼ
(۱۹۷مخ)

بېډَوَن:
(د ډال او واو په زور).

په (لس زره پښتو لغتونه) کې ئې د غه لغت ته کښلي دي "غیر مهذب، ناتراش". ما هم دغي معنا ته په نزدې مفهوم سره اوربدلی دئ. هغه څوک چي جسماً غټ خو د عقل له خوا پاته وي، خېله.

لوی مخلص وايي:
ری دا وهم چي زوی دي زما لوی سي بېډون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیورا:
ظلم، تعدا، بې انصافي، تېری.

په قاموسو کې د "بېوره" په شکل ثبت دئ. لوی مخلص ویلي دي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوایي په خبر و هر دېوال ته دپ
که یو څوک درسره وکړي لږ بیورا
دا دي خیال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

{پ}

پاج:
یو ډول نازک نفیس سونډي یا وربښمین توکر دئ چي نارینه ئې د بگړۍ له پاره استعمالوي. د پاج جامې زما (هوتک) نه یادېږي خو بگړۍ ئې اوس لا هم په کندهار کي رواج لري.

لوی مخلص ویلي دي:
نه سوم پوه چي دا ځای د خندا دئ که ژړا
زه غمخور د میني نس ډوډۍ غواړي تن پاج
(۱۷مخ)

پانیات:
عبرت، پند اخیستل.

لوی مخلص وایي:
نه په غم سوم د ناموس نه د وطن

(c) ketabton.com: The Digital Library

"مخلص " خوښ په ارامي یم د خپل تن
راپاڅېږئ ورونو مخ مي کئ راتور
چي نور وکـړي څه پانیات زما په کتن
(۱۹۷مخ)

پایځوړ:
پس مانده، پس خورده، پاته سوې برخه.

لوی مخلص وایي:
له لېوه سره د بل پر مال سوي جوړ
هسي نه چي د خپل موټ په زور دي خوړ
د ګیدړ په څېر تل خوښ ئي په دا خال
چي له نورو سي در پاته کوم پایځوړ

پړ:
ملامت، مغلوب (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وایي:
کار د ژوند دي نه کړسم "مخلص " ناپوه
پای به پړ له دنیا تللی ئي عبث
(۱۷مخ)

پرېڅ:
له پزي څخه د ساه وتلو په وخت آواز، عطسه، پرچي.

په دې لاندي بیت کي لوی مخلص مجازاً د (تکبر) په معنا راوړی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خواري ده هم د میني په اورسون
راپسي لا د غماز د پزي پرچ
(۱۸مخ)

پسخند:
رخشند ، ریشخند ، ډرې.

لوی مخلص وایي:
سولې هسي د شیخۍ پـــه لومه بند
چي ځان ښه ګڼي په بل وهي پسخند
خوشي کړي د نالیدلي خوب تعبیر
د خپل کار مآل چي نـه وي درخرګند
(۱۴۹مخ)

پښ:
آهنګر.

لوی مخلص وایي:
نه به یوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(۱۴مخ)
که دي نه وي د بابا د میراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلا و گرزه پر هغه د بنگښ[7]

(۱۷۵مخ)

پلاش:

د قمار یو ډول دئ چي په ورقو (پتو) سره کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:

تر ښه زوی جار کړه روپۍ قورمي و آش
په بدۍ کي ئي بیا وژنه پر خشخاش
د ابا بړستن به خرڅ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

پلمه:

بانه (بهانه).

لوی مخلص ویلي دي:

چي پوښتي دي په ډگر کي د رشتیا
هلته نه کېږي پلمه د چل وینا

---

(7) په دې رباعي کي چي لوی مخلص د "بنگښ" غندنه کړې ده، ښایي هغه روایت به وررسېدلی وو چي خوشحال ختک ئې په دستارنامه (۷۳مخ، د ۱۹۹۱ع چاپ، پېښور) کي داسي یادونه کړې ده: "دا مي هم اروېدل چي جلال الدین د پیر روشن، یوه بنگښه وکړه – روشانیو ورته وې چي بد دي وکړل - بنگش په خوی کښې سپک دي - که فرزند دي وشي، د بنگش په بوی به وي، د مغلو ښوروا خوره به شي - الله داد وزو، آخر د مغلو ښورا خور شه – د روشانیو ویناربښتیا ". خوشحال خان بل ځای ویلي دي:

چي مین شي قبلوي مکر دروهونه
په یارۍ مي قبول کړې که بنگښې
(ارمغان خوشحال: ۵۲۴ مخ)
که بنگښې = که بنگښ یې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴مخ)

پمن:
(د لومړي او دوهم توري په زور؟).

هغه څوک چي د (پم) په ناروغي اخته وي. (پم) د پوست ناروغي ده او په دغه ناروغۍ باندي د اخته کسانو د بدن پوست وچ سي، خارښت کوي او د ډېرو گرولو له اسیته ئې رنگ سپین سي. پمن سړی تو له ورځ ځان گروي.
لوی مخلص وايي:
هسي نه چي زه يوازي "مخلص" بار وړم د غماز
تکوي سر له مچانو هر پمن په دواړه لاس
(۳۲مخ)

پُنډکۍ:
(د لومړي توري په پېښ او د ډال په زور).
پر ټپ (زخم) يا دانه باندي اینبوول سوی ټوکر (Bandage). طبیبان پر گردي يا خلورکونجه پاک ټوکر باندي ملهم يا کومه بله دوا واچوي او بيا ئې پر ټپ باندي کښېږدي. دغه په دوا ککړ سوي ټوکر ته (پنډکۍ) بولي.

لوی مخلص وايي:
د جهان په بدو ښه دي څه غرض
هم په هر کار کي لوېده دي څه غرض
چي پنډکۍ اینبوو ای نه سي د ملهم
د غريب پـه پرهار زړه دي څه غرض
(۱۷۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوپکه:
د ښکار يوه وسيله ده. د اوږده نل منځ ښه پاک او ښوی کړي. له ختهو څخه جوړي سوي مردکي د نل په خوله کي کښېږدي او ښکاري ئې د هدف پر لور په خوله پو کړي. پوپک ئې هم بولي. په نامه کي د (پوکول، پف کول) فعل رېښه ښته (وګ: ښکار او کندهار - ؟مخ).

لوی مخلص وايي:
چا سل ډزي سره ساز کړه ته لا اوس
ختي ولي په پوپکه کي د نل
(۵۳ مخ)

له "سل ډزي" څخه مراد هغه توپک (ماشينګن) دئ چي سل ټکان (ډزي) کولای سي.

پوره:
(فشار ئې پر دوهمه څپه دئ).
ډاډه، ډاډمن، مطمئن، خاطر جمع (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
که ويسا دي وي د خپل ځـان پر هنر
تل به ګرزي لالهانده ور په ور
زړه پوره وي د تکړه موټ د خاوند
چي په هر وختهو نښلي ځني خر
(۱۲۳مخ)

پېڅول:
د کږدۍ يا خيمې پلو، مجازاً د (حجاب) معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
غوړوه په دواړه کوره شاوخوا
پېڅول پر مختوري باندي زما
دا خینګتیا مي بس چي ته ئي راخبر
نور مي مه باسه ډگر ته د رشتیا
(۱۲۲مخ)

{ت}

تاز:
د خزدکي په شان یو ډول حشره ده چي والوزي خورا غټ بوزکی (بوزه هاری) کوي.

لوی مخلص ویلي دي:
بدنیتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي یو بل ته په بوزکي یو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زماوستا تر میانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

تاش:
ټغر، کمبله، ټاټ.

لوی مخلص ویلي دي:
چي اسمان دی غوړولی د غم تاش
ډېر عالم به ځان پر بایلي په تلاش
(۳۸مخ)، (۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاو:

پېچل سوی، پېچل کېدل، پر ملا تاوېدل. خمیدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:

دا غريب ته سوي له درده پر ملا تاو
او که غواړي چي نيولی ئې طبخ
(۲۱مخ)

تپ:

محوه، پوپنا، يومخيزه له منځه تلل. د يو چا چي په کومه پېښه کي
ټوله کورنۍ له منځه ولاړه سي، وايي کور ئې تپ سو، يعني پر مېنه ئې
څوک پاته نه سو. لوی مخلص وايي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په څېر و هر دېوال ته دپ
که يو څوک درسره وکړي لږ بيورا
دا دي خيال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

تپاک:

ډېر زيات تلاښ کول. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې "جوش، محبت، توجه زياد" ورته کښلي دي. لوی مخلص وايي:

تل اخيستی ئې د سپې دنيا تپاک
په نېستۍ او هستي کي دي بلغاک
نه ارام سوي ته درست عمر يو گړی
نه دي فرق وکړ د پاک ود ناپاک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۳مخ)

تراټ:
منډه، تېزه ځغستا.

لوی مخلص وايي:
زمانه کي دېر مینده سي په ښه ساټ
خطا مه سه د هر تګ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه ویني تېرېږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

ترخځ:
کمیس یا کومي بلي جامي ته چي اضافه ټوکر ورواچوي، دغه ټوکر ته "ترخځ، ترخځي" وايي. د ترخځو کمیس تر عادي کمیس لږ څه پراخ وي. ترخځ ته په پارسي کي "تریز" وايي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص ویلي دي:
چي خیرن زړه ډیره رنګ کړي په نکرځ
اشارې کوې د بل مال ته په ورځ
ګمان نه کړم چي سنت به کړي پر ځای
خوشي ږدې توره لمن ته سره ترخځ
(۱۴۶مخ)

ترله وتلی:
احساساتي، خښمېدلی.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کبره پرسېدلی ئې عبث
دا پر څه ترله وتلی ئې عبث
(۱۲مخ)

ترنځ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زوه ره کي).
ډنگر (لاغر)، ښځینه شکل ئې "ترنځه" دئ.
لوی مخلص وایي:
ترڅان لوړ ته تل وهي له ویري رنځ
بڼه ژړه سې کم واکه لکه ترنځ
کوم غریب چي تر تا کښته وي په زور
په غوربو ئې ننوزي لکه زنځ
(۱۴۷مخ)

ترنډ:
د بي ځایه منډو، تلاښ معنا ورکوي.

لوی مخلص وایي:
ني پخپله خوري نه بل ته سوه وندوند
ترهول وزي د پنځو روپو په پنډ
بلا وگرزه پر تا باندي د خره
هغه دروند بار وړي ته خوشي وهي ترنډ
(۱۵۵مخ)

تروټ:
(د لومړي توري په سکون او لنډ واو).
تاوان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخلص وايي:
د تروټې پر ځای مې بد ایسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورین گنم پر ځان باندي اختر
(۷۵مخ)

ترِه:
(د لومړي او دوهم توري په زور. فشار ئې پر لومړی څپه دئ).
میدان، اواره مځکه.

لوی مخلص ویلي دي:
ده ول ورک سه ته پر سد ، دا خرابات دی
چي له سمي ترِي سوې پر ویرانه پېښې
(۴۰مخ)
یا:
د پېغور کاڼي به تل باندي اوربږي
ولي نه پرېږدي پر سمه ترِه خوار ځوک
(۴۹مخ)

"پر سمه ترِه غوځار سو " یعني پر اواره مځکه چي د غوځارېدلو هیڅ راز عامل موجود نه وو ، غوځار سو.

توزنه هیله:
طمع، بي همتي، د بي همتۍ له اسیته کړه غاړه نیول. باید وویل سي چي کړه غاړه که له بي همتۍ له وجهي نه وي، د "تواضع" او "شکسته نفسۍ" معنا لري. د کندهار پښتانه وايي: "توزنه هیله د خدای له دره نامېنده ده". لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په توزنه هیله مه باسه نوکان
غم د چا نه خوري بډای، کړي وير د ځان
په کړه وړه ئي د ښـــکاره مه سه غلط
که څه لوړ دئ سيوری نه لري اسمان
(۱۹۳مخ)

تیک:
نبغ، شخ، په جګ مغزي.

لوی مخلص وايي:
هغه دم ووزي له هوله پر ملا تیک
غوړه مال که دي بيان کړي څه اوصاف
(۴۷مخ)، (۱۷۲مخ)

{ټ}

ټپوک:
پوستين (لس زره پښتولغتونه). دا لغت اوس په محاوره کې عام استعمال نه لري.

لوی مخلص ويلي دي:
تل لوړتيا کې ځي پر لاري لک و بوک
د خوار خوله د وينو ډکه کړي په سوک
هسي وایستي له سده کوټ پتلون
چي دي هبر سو د خپل پلار خيري ټپوک
(۱۸۱مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټگ:
مکار، چمباز.

لوی مخلص وايي:
چي په بده ورځ په ښه درځي هغه ګڼه اشنا
د هر ټگ په ويړه خوله او په خندا مه سه غلط
(۴۳مخ)

نه پوهېږو نه پوښتنه کړو له پوهه
په خوږه ژبه تېر وزو د کوم ټگ
(۵۰ مخ)

ټوپ:
ټوپ په لغت کي (غورځېدلو) ته وايي. د کندهار د بزازانو په اصطلاح ټوپ د ټوکر هغه برخه ده چي رانيوونکي ته تر خپل استحقاق زياته ورکوله کېږي. د مثال په توگه که رانيوونکی دوه متره ټوکر رانيسي، دوکاندار (بزاز) ورته دوه متره ولس سانتۍ ورکوي. دغه لس سانتۍ ته "ټوپ" وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
دوه ګزی ټوپ به درله درکړي چي ستا زړه سي خوشحال
چي ګچه کړې په کور کي لو ښت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ټوک:
اتام، د ډوډۍ کوچنۍ ټوټې.

لوی مخلص ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که غریب د ناچارۍ سي درته ابغ
په منت سره ئې مه وهه په تبغ
څوړینګي کي دي کوم ټوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هیچا څخه دریغ
(۱۷۹ مخ)

ټوک هغي ډوډۍ ته هم ویله کېږي چي د کوڅې د کورو خلک ئې مسجد ته ورکوي. دغي ډوډۍ ته (د ملا ټوک) وايي. په کندهار کي د "نسوار ټوک" اصطلاح هم کارېږي او هغه اندازې خوړو ته وايي چي په ماړه نس (مړه ګېډه) نه وي. نسوار ټوک کېدای سي چي د پارسي "بخور و نمیر" یا د انګرېزي (snack) ځای ونیسي.

تېغ:
له خولي څخه د مرتیا(موړوالي) له اسیته باد راایستل. په پارسي ئې (آروغ) او په انګرېزي ئې (burp) بولي.

لوی مخلص وايي:
بډای لوی تېغونه کاږي نس ئې موړ دئ
نه راوزي د غریب له لړمانه ړغ
(۴۷ مخ)

{ج}

جج:
چنغړک، تر زامي لاندي برخه. په (لس زره پښتو لغتونه) کي دغه لغت ته کښلي دي: "بغبغه ګلو".

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غبنتلي سره مه لوېږه په لج
ئې کم واک څـه پرسوې د غاړي جج
ایږلا نه کوي هیڅ واری پر سري
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

جوټ:
خوابدی، مره ور.

لوی مخلص وایي:
چي څوک لږ درکړي رشوت نو کښېني جوټ
ورته ابشي له غضبه په خوټ خوټ
دا تلکه ږدې د خپلي هوښیاری
چي په دې چمو وطن کړې سره لوټ
(۱۳۹ مخ)

{چ}

چابک:
چټک. دا لغت په پارسي کي هم سته خو هلته ئې د (باء) په پېښن (ضمه) باندي تلفظ کوي او په پښتو کي د (باء) په زوره ره کي ویل کېږي.

لوی مخلص وایي:
حکومت سي ورته اړ
څو ئې راولي چابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

چخ:
ننه ایستلی، منډلی.

لوی مخلص وايي:
په لوی لاس دي کړ خپل ځان په مځکه چخ
چي پر پوه سرې دي وخندل پخ پخ
ستا کړه وړه سره سم نه وه نه ئې ګرم
په اینداره کي دي ولیده خپل مخ
(۱۴۸ مخ)

چړوس:
بې همته، طامع، بې غیرته.

لوی مخلص وايي:
یا پخپله ئې ګټه د زړه په دوک
یا راغواړه د مېړه له کوره توک
هر چړوس ته هیله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هیڅ د پښې په نوک
(۱۸۱ مخ)

چغ وبغ:
ږغ وږوغ، غالمغال.

لوی مخلص وايي:
چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بد مرغ
کړه سکته نه ببځایه چغ وبغ
که زرغابني لګوي لکه اره

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې له وچ لرگي دي نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

چلاو:
گوزاره.

لوی مخلص وايي:
روپۍ نه مومي د خوار غوړ چي تاو نه سي
زما په لړ د نيا شلومبې سي، پلاو نه سي
په دې اوس معاش هيڅکله چلاو نه سي
د سړو غوښې به خود په رذالت خورم
(۷۷ مخ)

چندڼ:
صندل، د صندل لرگی.

لوی مخلص وايي:
ببلوي وينه دنيا چندڼ او غز
خرڅ به نه سي د اوزگړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو گز
(۱۲۲ مخ)

د چندڼ وني لرگی ښه بوی لري. ماران ئې خوښوي او پر دغه بوی سره راټولېږي. په پښتو ادب کي (چندڼ) او (ماران) دوه سره تړلي مفاهيم دي. د تلوکان ملاحسن اخوند وايي:

چي چندڼ لره ورځي سر خو به بايلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افعي مارانو ځای د چندڼ سیوري

چنغړک:
جج، تر زامي لاندي د غاړي برخه. په پارسي ئې (غبغب) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
له ظالم سره چي تل کوي کومک
د خوار زړه ته ئې په ښېر د تور توپک
گوره بله ورځ بیا مه کوه گیله
که ونیوي په لاس تر چنغړک
(۱۸۲ مخ)

چوچ:
د کور سربنته، د کور دود و دستور، گوزاره.

لوی مخلص وايي:
شپه او ورځ دي سو په سر د دنیا سوچ
زما په خیال چي گمان نه لري د کوچ
ځان دي موړ نه کړ په نس له کنجوسۍ
تل د کیکو غوړي باسي دا دي چوچ
(۱۴۳ مخ)

"له کیکو ښخه غوړي ایستل" وراشه د منتها کنجوسۍ له پاره کارېږي. ځکه (کیکه) خو بیخي ډېره وړه حشره ده چي تر شپږي (سپږي) لا هم کوچنۍ ده. له هغې ښخه د ایستل سوو غوړو اندازه اټکل کېدلای سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چوخ:
(په اوږده واو)
ټيټ، پر ملا کږوپ.

لوی مخلص وايي:
ولي لږ لوړتيا د وخت کړې هسې چوخ
چي په تيک مغزي دي زړه د هر چا پوخ
ليده سوي تا رنګ ډېر چي سي بېکار
غلی غلی ځي پر لاري باندي چوخ
(۱۴۸ مخ)

چول:
بې اوبو دښت، بتې بيابان.

لوی مخلص وايي:
زمانه درومي له سمي مخ پر چول
لېونتوب اتڼ کي غورځي سره ټول
ځينو کړی دئ له ډېري ناپوهۍ
د غرکي پر دربې ګومان د ډول
(۱۸۲ مخ)

چوڼ:
ګونجه (ګونځه).

لوی مخلص وايي:
غم د رزق مه خوره پرېږده د تندي چوڼ
د خاوند په کړه کي نسته ځای د سپوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمکی وزېري چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلی وي برات په کرښه روڼ
(۱۹۸ مخ)

چوڼیا:
بنفشه يي رنګ، د انګرېزي (Purple).

لوی مخلص وايي:
اوس بیا هیڅ ئې تر هغو موندلای نه سي
څو درست مخ ئې په چاپېرو چوڼیا نه وي
(۷۱ مخ)

{ځ}

ځاځوب:
څخوب، ځاځکي، شمه، تراوش (پارسي).

لوی مخلص وايي:
خوشي نه دي د تودو اوښکو ځاځوب
آزار ډېرو ته پېښن کړی لېونتوب
لیري ګرزه له هغه زهیره زړه
چي بهېږي له پرهاره زهوب
(۱۳۰ مخ)

ځپړ:
ځاپېره، چپلاخه، چاپېره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
که د څه په غوښت ځان وروړ ته کړې نژدې
درته در به کړي پر مخ باندي څپېړ
(۳۱ مخ)

څک:
ځاځکی.

لوی مخلص وايي:
څو دي زړه نسي د غم له وینو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کاڼی طبیعتاً دئ یاقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

څوری:
بار، د سفر د لاري توښه، "زادوراحله".

لوی مخلص وايي:
هر څوک مرګ خوا ته لړي اړي د کوچ
پخپل وار نن سبا بار تړي د کوچ
یو په بل سره پسې یو پر دي لار
مبېره هغه دئ چې څوری وړي د کوچ
(۱۴۳ مخ)

{خ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبر:
(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
خبره، خبري.

لوی مخلص وايي:
ته خبر باسه له پاک زړه بې پروا
که ساتي په زړه کي راز یاران مخفوظ
(۴۴ مخ)

چي د مشر خبر نه وړي خوشي دروميي تیک مغزی
بي غیرته به د بل پر کور سولېږي په نفاق
(۴۸ مخ)

خپر:
(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
د انسان یا حیوان د لاس پنجه "خپره" ئي هم بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
وس مي نسته چي ئي وکړمه علاج
نو خیرم به په خپر ګریوان د درد
(۲۳ مخ)، (۱۲۴مخ)

خپل چاروکی:
هغه څوک چي په هر کار کي د ځان ګټه پلټي، ځان غوښتونکی.
خودخواه (پارسي). په انګرېزي (sel-fish) ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
شر به نه ووزي د هغه له کاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل چاروکی که ئې منځ ته راباله
اوربدوي شخړه د بل ولي داسپی
غورځېدلی دئ د شرم تر واله
(۲۰۵ مخ)

خپند:
د مځکې له سطحې سره سم اوار (لس زره پښتو لغتونه)، په خاورو لړلی.

لوی مخلص وايي:
هر څوک چې مخامخ وي پر مین یمه خرگند
چې لیري مي له ستر گو سي وهم باندي پسخند
سرې مي په خوړه ژبه کړه ډېر په خاورو خپند
(۷۲ مخ)

خرپټ:
کپه، سفوف، میده دوا (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
نه به جگوو له کبره غاړي یو پر بل
نه به اخلو یو د بل مالونه په خرپټ
(۱۵ مخ)

د کندهار یوه تو کي شاعر ویلي دي:
خرپټ په لاس کي واخلي برابر مکان ته ځي
ملاعباس دئ خرپتي
د "خرپټ" څخه مراد (یوه کپه نسوار) دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواپُتېه:

خواپوتېه. هغه څوک چې اشتها ئې سوځلې وي، يا ئې له ډېر خورک څخه سترګي راختلي وي. اشتها سوخته (پارسي)، خپه، خوابدی.

لوی مخلص وايي:

رشوت نه وي له هر چا ئې مرور
سترګي رډې خواپُتېه لکه ملخ
(۲۱ مخ)

خواستغي:

لوړه، ډېره لوږه

د خپل زړه ويني که وخوري په کوناغ
چي ونه شکوي مېوه د چا د باغ
درلهٔ ښه په خواستغي سره مرګی
نه چي توی او به د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

خز:

يو راز حيوان دئ چي له پوست څخه ئې پوستينونه جوړوي. د (خز) له پوست څخه جوړ سوی پوستين د نورو پوستينانو په پرتله لوړه بيه لري.

مخلص وايي:

ښېلوي وينبه دنيا چندڼ او غز
خرڅ به نه سي د اوزګري پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لکو غوټو کي کم نه سي يو گز
(۱۲۲ مخ)

خوشايي:
غوشايي، د غواوو او نورو حيواناتو فُضله مواد.

مخلص وايي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسې بل راگ
څه چي اخلې له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دئ چي خورې ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

خوشمړي:
پيسې.

لوی مخلص وايي:
خوشمړي چي د څو ورځو په پور له چا و اخلم
که لږ څه پرې تېنگار وکړي ښکنځل ورته کوم
چي رائې کړي په ورين تندي پر مخ ئې ځني خورم
هيڅوک به له مانه وا خلي خپل پور په سووانی
وکړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

خېښ:
هغه خپل چي د ښځو د دوستۍ له لاري خپل سوی وي.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولي ناست ئې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوې به نس تر څو پر کور د خپښ
چي وې نه مومې په زور د خپل مړوند
هيڅ به نه سې پر ښېگڼه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

خينگتيا:
خجالت.

لوی مخلص وايي:
چي څرگند سو ښه سپېڅلی بشر ستا
د نرۍ توره تياره ئې کړه روڼا
تول بتان لـه خينگتيا ولوېده پر مخ
په وير ورانه لو مانۍ سوه د کسرا
(۱۳۲ مخ)، (۲۰۲ مخ)

{د}

دپ:
بنده هوا، هوای راکد (پارسي).

لوی مخلص وايي:
نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په څېر و هر دېوال ته دپ
که يو څوک درسره وکړي لږ بيورا
دا دي خيال دئ چي درست کور ئې کړئ درتپ
(۱۳۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درب:
د دېوال د لوېدلو (چپه کېدلو) آواز، درز.

لوی مخلص وايي:
نن خاوند ئې د مانۍ او موټرو
چي عالم دئ ستا د درب په ننداړو
درپوهېږو ځان بخ نه اچوي پلن
چي له بډودي ميندلي په زرو
(۱۹۹ مخ)

درنتيا:
دروندوالی، دورندتوب.

لوی مخلص وايي:
د غم و د وير توان نسته په چا پوري هرګز
د اوښکو په درنتيا سره باڼو سي پر ملا کوږ
(۳۵ مخ)

دستور:
اماله (حماله)، د جلاب دوا.

لوی مخلص وايي:
که خواران لوږي ډنګر کړه يا معذور
ته هم درست عمر په ډېرخواړه رنځور
چي دي وينو ستا په نس کي ګوره هار
دلتي خوري هلتي راباسي په دستور
(۱۲۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دود:
رسم و رواج.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئې وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

دوک:
غم، رنځ.

لوی مخلص وايي:
يا پخپله ئې ګتېه د زړه په دوک
يا راغواړه د مېړه له کوره توک
هر چړوس ته هيله مه کوه د څه
غوټېه نه خلاصېږي هيڅ د پښي په نوک
(۱۸۱ مخ)

{ډ}

ډل:
د جوو د کښلو (ايستلو) يوم.

لوی مخلص وايي:
ځيني مځکي د ماشين په زور خيري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

{ر}

رخي:
ليکي، کرښي، کشونه، په ځان پسې کشول.

لوی مخلص وايي:
رشوت خور چي څه ونه مومي هر دم
رخي کاږي و کړي خوا ته قلم
خدايه ساتې مسلمان له هغه چا
چي د لاس کرښه ئې نېښي وي د لړم
(۱۹۲ مخ)

رخچينه:
اودل سوې خولې.

لوی مخلص وايي:
په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوړي خوی بدلېږي رنګ له ناکامۍ
ګراتې ډوله وي چي خيري سي پرتوګ
له زړې رخچيني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

رخشندي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریشخندي.

لوی مخلص وايي:
ځان ته نه ګورې چي څوک ئې رخشندي
چي خواران ولې په کانو لس مني
پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار
که یوازې ستا مور لنګه په ستمي
(۲۰۲ مخ)
په کلاسیک ادب کي (ریشخند) دئ (میرزا خان - ۲۳۹مخ).

رئ:
فکر، چورت.

لوی مخلص ویلي دي:
رئ دا وهـــم چي زوی دي زما لوی سي ببېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
کي وغواړې د لوست د پاره ډېر یم په غمجن
تل خوښ تر سرېتوب د خپل زړه تبر په ناداني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۴مخ)

ریخ:
نري غول، اسهال.

لوی مخلص وايي:
تریو تندی له کبره سر تر نوکه سیخ
چا دي نه ولیدل غاښ په خندا پیخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لږ کاته وکړه و ځان ته ریشخندي
چي دي مرگ دئ یا یو قبض یا کوم ریخ
(۱۴۸ مخ)

{ړ}

ړینگی:
دسترخوان، هغه پنډ توکر چي ډوډۍ پخولو پر وخت ځوالې (زغالې)
باندي ایښوول کېږي.

لوی مخلص وايي:
موړ به نه سي پر ړینگي د چا د خدای پر پار غریب
ځو ئې پرې نه کړې په ډېرو ځنگ وهلو د نس برځ
(۲۰ مخ)

د مظلوم له کورې باسې
اوږد ړینگی دي غوړولی
په خپل کور ئې ننباسې
ورته ناست ئې پرېښدلی
(۱۱۸ مخ)، (۱۲۸ مخ)

{ز}

زخن:
هغه لرگی چي زخه ولري.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وچ او ښوی لرگی به تا ته درښکاره کاندي اول
بیا لانده هم به زخن وي چي ایږدې د خوني ور
(۲۷ مخ)

زخه پر لرگي باندي یوه بالابود غوټه ده چي پخوانیو پارسي ژبو به (زگیل) بلله. زخن لرگی هغه لرگی دئ چي دغه شان غوټه یا غوټي ولري. نجاران زخن لرگی نه خوښوي ځکه زخه د وخت په تېرېدو سره له لرگي څخه لوېږي او ځای ئې سوری پاته کېږي. زخه د انسان پر بدن هم راخېژي.

زړوکی:
زوړ تهوکر.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مورد بوتهو له نېستی
په زړوکو تودوي خپله تبی
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي اېښې وي خولی
(۲۱۱ مخ)

زک:
(د لومړي توري په زوه ره کي).
مشک، خیگ.

لوی مخلص وايي:
سره یو دی چي له مخه دي سوه ورک
که شلومبې وي که غوړي دي په کوم زک

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي تر ستوني دي کړ تېر هم هسي راز
فرق ئې نسته د پلاو او د سوږسک
(۱۸۳ مخ)

د حیوان له پوست څخه جوړ سوی لوښی چي غوړي پکښې ساتل کېږي. همدغه له پوست څخه جوړه سوې وسیله که د اوبو له پاره کار سي، (ژی) ئې بولي او که د مستو او شلومبو د شاربلو کار ځني واخیستل سي، بیا ئې (غړکه) بولي، که د اوړو د ساتلو له پاره استعمال سي، بنی ورته ویل کېږي.

دې وسیلې ته ځیني پښتانه (خیګ) وایي. د خیګ یادونه په دستارنامه (۲۹ مخ، ۱۹۹۱ع چاپ) کي راغلې ده.

زلند:
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه").
زبردست، جابر (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
هر ځای کي چي کاردار سم بلوم باندي سور اور
تل بدې ځني غواړمه د وچ لرګي په زور
زلند یم په تبره چاره توږم غوښي د ورور
هوسا ئې خورم هر خوار چي ئې ګټي په ستوماني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)، (۲۰۵ مخ)

زنځ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زنځه، ځنځه يو راز چنجی دئ چي ډېري پښې لري. په پارسي ئې (هزارپا) بولي.

لوی مخلص وايي:

تر ځان لوړ ته تل وهي له ويري زنځ
بڼه ژړه سې کم واکه لکه ترنځ
کوم غريب چي تر تا کښته وي په زور
په غوړو ئې ننوزې لکه زنځ
(۱۴۷ مخ)

{ژ}

ژی:
مشک، د اوبو مشک (وګ: زک).

لوی مخلص وايي:

ظالم تل سر په هوا ګرزي بدپوز
په مخ ننبلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې ويني دی د شـرم په اوبو
پړسېدلی ژی اوبو نه راکړ راکوز
(۱۲۲ مخ)

د ژي اېښوولو ځای ته (ديوسه) وايي.

{ږ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

ږوږ:
زوږ، غالمغال، چوغ وبوغ، آوازه، مجازاً شهرت.

لوی مخلص وايي:
چي دي پروت وو د بابا د سخا ږوږ
هم د ډېر ښه سرېتوب و حيا ږوږ
تا به څه رنګ بولي زوی د هغه پلار
چي له هيڅ بابه څوک نه اروي ستا ږوږ
(۱۷۰ مخ)

{س}

ساتې وباتې:
فېشن، آرايش.

لوی مخلص وايي:
اي "مخلصه" رسيده و حقيقت ته دي ډېر ګران
په ظاهره ساتې وباتې، کړېوړه د چا مه سه غلط
(۴۴ مخ)

سپاره:
(د لومړي توري په سکون).

لوی مخلص وايي:
نه به يوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي او سپيني د خپل متې په قوت
(۱۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني مځکي د ماشين په زور خيري
ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

ساګ:
کتغ، نګولی، سالن.

لوی مخلص وايي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسې بل راګ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خوري ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئې ساګ
(۱۸۴ مخ)

سالن:
کتغ، ساګ.

لوی مخلص ويلي دي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسې بل راګ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خوري ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئې ساګ
(۱۸۴ مخ)

سپر:
غلام ګرد، هغه دېوال چي د کور د دروازي مخ ته د سرای د غولي پر
خوا د ستر او پردي په خاطر وهل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ویلي دي:
ښې روپۍ وړې وریجې غوښې خورې په هره ورځ کې تل
یوه نیمه میاشت سې تېره نه د بوال جوړ وي نه سپر
(۲۷ مخ)

سپرمغ:
غوړزګي، غوړوالی.

لوی مخلص وایي:
که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
و بې نه ويني پر کور د غوړو کغ
که هر خو ئې په کټو کې ایشوې
د دې سپې ښوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سپوره:
وچه، بې غوړو.

لوی مخلص وایي:
تل ناروغه مې له سپورې ښوروا تن دئ
لوی سرې یم زما خوښ پلاو و سالن دئ
(۷۷ مخ)

سپوڼ:
له خولې یو وار راوتلي ساه، هجا، سیلاب.

لوی مخلص وایي:
غم د رزق مه خوره پربېږده د تندې چوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خاوند په کره کي نسته ځای د سپونړ
کمکی وزېږي چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلی وي برات په کرښه رونړ
(۱۹۸ مخ)

ستم:
(د سین په سکون).
ساه شړل، ستمی، نفسک زدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:
ځان ته نه گوري چي څوک ئې رخشندي
چي خواران ولي په کاڼو لس مني
پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار
که یوازي ستا مور لنگه په ستمي
(۲۰۲ مخ)

سټ:
تباه او برباد ، د پېښ سندان (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
ځکه چي داویش نه دئ زماوستاپه لاس
کېږي په ژوندون کي (تل) پر پورته شي بل سټ
(۱۵ مخ)

د "سټ" کلمه د ناسرو په یوه ناره کي داسي راغلې ده:
ته گرم نه ئې سلمانه د تا غوټ نن ورخي مټ سو
ناسر په سرې کم دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسر د کندهار په جنگ کې ستړ سو
(رفیع، حبیب الله، کتابونه دریابونه - ۲۹۰ مخ، ۱۹۹۷ع)

د کندهار له جنگ څخه ئې د آزادۍ هغه جگړه ده چې د افشار نادر له لښکرو سره د کندهار د دفاع په لار کې سوې او ناسرو د سیدال خان په مشرۍ درنه برخه پکښې درلوده.

سخر:
د ډبرې په شان ډېر کلک شی، پره لرونکې ډبره چې په پارسي ئې (سنگ خارا) بولي (وگ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
چې بازار کې څه رانیسي تله خیرې کاني کم
پوره حق به دې درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

سخوندر:
گیلگی، خوسی، د غوا بچې.

لوی مخلص وايي:
مېږ، میندې تر شا خسې ځوړند وي مدام
بها ورکړې د پسه او غوښې درکړې د سخوندر
(۲۷ مخ)

سد:
فکر، سوچ، عقل.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنیا و کاروبار ته مي لاس نه ورځي هيڅکله
سد مي ورک سو لېونی یم عقل و فکر مي برهم سو
(۵۸ مخ)

د کندهار خلگ وايي: "په دي باب زما سد کار نه کوي" يعني عقل مي نه په رسېږي، سر مي نه په خلاصېږي.

سرابن، سرابنی:
حریص، ارواوړی، حرص.

لوی مخلص وايي:
هر کنسکی وي پر خپله دنیا سرابن
چي ډوډی بي لاندي نه کړي ځوک تر غابن
که هر څو وريسي ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړي د دي سپي له غاړي وابن
(۱۷۵ مخ)

سکته مي په هر څو گټه نه سي له سرابنی
که څه له خپلو سپينو سرو لرم ډکي بنی
د بل و لړ دنیا ته مي نيسي کپنی
چي وي کاږم له گوتو ځني ژر په اساني
وکړو راسئ وکورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

سغ:
د مردک (گولی) آواز.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
وبې نه ويني پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کې ايشوې
د دې سپې ښوروا هيڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سکاڼ:
يو ډول آس دئ. په پارسي ژبه ئې (اسپ کهر) بولي (وګ: لس زره لغتونه).

لوی مخلص وايي:
کټ سامبال چې هديرې ته مو پر وړي
زموږ په سر کې خيال د سکاڼ دئ يا د بوز
(۳۳مخ)، (۱۷۲مخ)

سَکته:
قناعت، صبر (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
سکته مې په هر څو ګټېه نه سي له سراښې
که څه له خپلو سپينو سرو لرم ډکې بنې
(۷۵ مخ)
چې خاوند دي روزي لږ کړه حال بد مرغ
کړه سکته نه بېځايه چغ وبغ
که زرغاښي لګوې لکه اره
بې له وچ لرګي دې نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سل:
(د لومړي توري په زور "فتحه ").
څل، له لرگو څخه جوړ سوی تخت دئ چي تر لاندي ئي پړسېدلي ژي (مشک) یا وچ کدوان تړي او له اوبو څخه د پوري وتلو پر وخت د محلي کښتۍ کار ځني اخلي. پر سل (څل) باندي بارونه او انسانان د رود له یوې غاړي څخه بلي غاړې ته پوري باسي. له سل (څل) سره اوبازان هرومرو ملگري وي او کرارکرار ئې څنډي ته وهي.

د کونړ پښتانه دغه راز وسیلې ته (خیگ) وایي. خیگ دغوایي له پوست څخه جوړ سوی مشک دئ.

لوی مخلص وایي:
تول دریاب کي جهازونه ځغلوي
ستا په سیند کي پروت د مات کدوانو سل
(۵۳ مخ)

سلاپور:
سود، پر نغدو پیسو باندي گټه اخیستل. هغه پیسي چي په یوه ټاکلي فیصدي گټه باندي چا ته په پور ورکول کېږي. سلاپور یو راز بانکي کاروبار دئ. د سلاپور معاملي ته په کندهار کي "شني په شني گټه" هم وایي. په سلاپور باندي پیسي اخیستل او ورکول دواړه په شرعي لحاظ (سود) بلل کېږي او حرام کار دئ خو په کندهار کي ډېرو متدینو سوداگرو لا هم دا کار کاوه!

لوی مخلص وایي:
تل خورم د سلاپور گټه ساړه وي که اهاړ
پر سل سل ځني اخلم د چا کار چي وي ویجاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۷۵ مخ)

سمور:
(سمور) يو راز حيوان دئ چي له پوست څخه ئي پوستين جوړوي. له دغه پوست څخه جوړ سوی پوستين هم (سمور) نومېږي.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوړي لکه رود
کوم غريب چي نن ئي وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

سوټک:
د آهنگر (پښ) غټ چکوش.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئي مومه لکه پښ
چي پر بل ئي نس تاوان که وي اصيل
بلا وګرزه پر هغه د بنګښ
(۱۷۵ مخ)

سوونکی:
ډېر سوځوونکی، توند.

لوی مخلص وايي:
و دي سوم اشنا يه د بيلتون په سوونکي اور

(c) ketabton.com: The Digital Library

درست بدن مي ستا له غمه تور سو لکه سکور
(۲۸ مخ)

سوڼ:
له پزي ښخه مواد راايستل، پزه تک وهل. په دغه وخت کي د پزي آواز ته هم سوڼ وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
"مخلص " خلک چي مي فکر ګنې روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کوڼ
پـه وطن کي چي څوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوڼ
(۱۹۸ مخ)

{ش}

شُپيان:
تهمت، بهتان.

لوی مخلص وايي:
پر سپېڅلو شُپيان وايي لروبر
دا دي نه دی سرېتوب ځان کړه خبر
چي په سر کي د چا سد وي لړو ډېر
هغه سپين کالي ته نه ږدي تور استر
(۱۲۳ مخ)
شخ:
تيک، نيغ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ویلي دي:
ځي له کبره تل پر لاري باندي شخ
هره ورځ اورو ، ستا ډب دئ د خواراخ
(۲۱ مخ)

شني په شنې:
په سود پیسي ورکول (وګ: سلاپور).

لوی مخلص ویلي دي:
چي دي ګټه شني په شنې ده پر سل لس
کړې به ډېر مسلمانان له مائي پس
موږ ګمان نه کړو چي در به سي په ښه
د شپې ناسته د سهار لمونځ و اودس
(۱۷۲ مخ)

له "مائې" ځخه مراد پانګه، سرمایه ده.

شو په شو:
تیت وپرک، پاشلي.

لوی مخلص وایي:
پردی وې پاته مړي، ما تولهٔ کړې شو په شو
پرلار د جوارۍ ولاړې یا ګار سوې د مېلو
(۷۵ مخ)

شوړ:
د سترګو په ناروغۍ اخته، په پارسي ئې (شاریده چشم) بولي (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
په هر کور چي زېرمه نه وي د هلک
پای به شوږ په سترګو ګرزي په سر پک
چي پرېږي ونه سي روزنه د اولاد
خدای دي نه لري هغه ادي بابک
(۱۸۳ مخ)

{ښږ}

ښرنه:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
هغه مځکه چي ښره ولري، مالګينه وي.

لوی مخلص وايي:
لو یه ببغمي ده د غریب له هري خوا
هيڅوک له ښرني مځکي نه غواړي خراج
(۱۷ مخ)

ښوی:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
لشم، صاف، اوار.

لوی مخلص وايي:
پر کراره نه پاتېږي له تا مری نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(۵۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښیلی:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
نااهله، په بدو کارو اخته.

لوی مخلص وايي:
الهي کار د هر چا جوړ دئ په تا
زه ښیلی خوشي ځغلم شاوخوا
نسته هیڅ چي ستا کرم نه کړه پوره
چي ئې وغواړم په خواست له بله چا
(۱۲۰ مخ)

{ط}

طوار:
یو راز سنګین او قیمتي ټوکر دئ.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر ګړی د ماندیني له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)

{غ}

غتې:
ګردی شی، ګلوله، ګردی غوټه، د مثال په توګه: د واورو غتې.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

غتېي د زړه د وينو مي پيدا کړ بوی د مشکو
ختن ئې شرمولی دئ رنګين ختن زما
(۲ مخ)

غَرَه:
(فشار پر دوهمه څپه دئ).
مغرور.

لوی مخلص ويلي دي:
فکر کړه چي غره نه سي پخپل ځان
بېلوي نن زمانه بهتر ناڅاپ
(۱۱ مخ)

غړومبېدل:
د زمري او توپونو آوازته "غړومبی" وايي. غړومبېدل ئې مصدر دئ.

لوی مخلص وايي:
توره وباسه له تېکي د مړو په دود ميدان کي
چي په زور درته غړومبېږي سر ئې پرې د هغه شېر کړه
(۲۳ مخ)

غز:
يو ډول ونه ده. د تودوخي په مقابل کي ډېر مقاومت لري او په لړو اوبو پايي. په دښتو کي ليدلي کېږي. پارسي ژبي ئې "درخت گز" بولي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
بېلوي وينه دنيا چندڼ او غز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرخ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۲۲ مخ)

غوز:
(په اوړده واو).
په (لس زره لغتونه) کي د (غوز) لغت ته کښلي دي: "پرده چرب ګردرودها".

لوی مخلص وايي:
په درياب کي تږي ګرځو لکه کب
يا چي سوړ نه شي په واوره د چا غوز
(۳۳ مخ)، (۱۲۷ مخ)

غوزی:
د ځوزو (اغزيو) هغه بار چي انسان ئې پر شا باندي تر ځايه رسولای سي. په پارسي ورته (پشتاره) وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
پرهار شا کړه د اغزيو په دروند غوزي
نه چي نور دي پر اوږو وړي لکه مړ
(۳۱ مخ)

غوندي:
جوال، غټه بوری (بوجۍ).

مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل وس که هر څوک دروند بار وړي د حرص
زه به غوندي څغلوم مېږی خشخاش
(۳۸ مخ)

غبلي:
رمه.

لوی مخلص وايي:
چي شپانه په ژمي دوبي غبلي نه پيايي پر بټ
نه به غوبني نه غوړي وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳ مخ)

{ک}

کاک:
يو ډول ډوډۍ ده چي پر ډبرو پخېږي. شپنيان په دښتو کي لانده پتير اوړه پر گرديو ډبرو راوپېچي او اور پر راواړوي. تر پخېدو وروسته ئې سوي ځايونه څني وتوږي او پاته برخه ئې د پخي ډوډۍ په شان خوري.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" نفس سپی دي وتلی دئ تر واک
چي په غم کي د روزۍ ئې کړ هلاک
که نه شپه او ورځ تېرېږي پر هر چا
که خورک ئې پوست پلاو وي که وچ کاک
(۱۸۴ مخ)

کاڼی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاڼي غتې ګردۍ ښوی ډبري ته ویل کېږي. دغه راز کاڼی د ترازو هغه ډبري ته وايي چي د وزن له پاره کار ځني اخیست کېږي. د لوی مخلص مراد په دې لاندي څلوریځه کي دوهمه معنا ده.

چي بازار کي څه رانیسې تله خیري کاڼی کم
پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

کَپَنۍ:
له ډېر خښم څخه رېږدېدل. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې دغه لغت ته دا معناوي کښلي دي: "لرزه، عصبانیت، رعشه".

لوی مخلص وايي:
سکته مي په هر څو ګټه نه سي له سرا ښۍ
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بنۍ
د بل و لړ دنیا ته مي ونیسي کپنۍ
چي وي کاږم له ګوتو ځني ژر په اساني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

کپۍ:
موچڼه، پڼه.

لوی مخلص وايي:
په زړتیا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوړي خوی بدلېږي رنګ له ناکامۍ
ګراتۍ ډوله وي چي خیري سي پرتوګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زرېي رخچيني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

کتغ:
نګولی (خواړه)، سالن.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئې وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

کته:
(د لومړي او دوهم توري په زور، فشار ئې پر لومړۍ څپه دئ).
د خارويو پر شا باندي د سپارلۍ يا بار وړلو په نيامت چي کوم څه ايښوول کېږي په پښتو کي دا نومونه ورته سته.
دآس له پاره ځين (زين).
د اوښ له پاره کته.
د خره له پاره ځل.

لوی مخلص وايي:
د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته مثال کي "کته" د خره له پاره کار سوې ده، نېخه چي ولي؟

کجل:
د سترگو رانجه.

لوی مخلص وايي:
خو چي خاوري ئې د لاري رانجه نکړې د لېمو
که ئې سل ځله کجل کړې لا به گرځې نابينا
(۴ مخ)

کډهل:
د کندو په شان د اوړو د ساتلو ځای، په مځکه کي لوی غار، ډب چي په پارسي ئې (گودال) بولي.

لوی مخلص وايي:
ډک کړی له غنمو مي تر سره کډهل
تر هغو بې خرڅ نه کړم خو ئې من نه سي په شل
(۷۵ مخ)

کرښ:
نښانه، نخښه، د پښې د پله نخښه.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصيل
بلا وگرزه پر هغه د بنگښ
(۱۷۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرملاغ :
ملاق، پر سر سره اوښتل.

لوی مخلص وايي:
"مخلص " تل د سپی دنیا په سراغ
نه سوې یو گړی په درست عمر فراغ
که ئې غونډي په زر ورکړې سپینې سرې
لا وهې توري پیسې ته کرملاغ
(۱۸۰ مخ)

کرنگ :
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه ").
یخی، منجمد.

لوی مخلص وايي:
چې په کور کې دي نن بیا دئ سروز و شرنگ
ډېر خوارہ دي پاخه کړې دي رنگ رنگ
د بېوزلي په حال هم کړه ځان خبر
چې د لوړې[1] وینې زړه کې سوې کرنگ
(۱۸۵ مخ)

کرېچ:
(د لومړي توري په سکون).
د لرگي یا هډوکي د ماتېدلو آواز.

لوی مخلص وايي:

---

[1] د لوړې = د لوړې ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زړه له غمه ستا غمو کړ هسي وچ
چي ماتېږي په غوړېو ئې اورم کړچ
(۱۸ مخ)

کښ:
(د لومړي توري په زور).
د یو شي د کشولو آواز (لس زره پښتو لغتونه). د لوی مخلص په دې لاندي رباعي کي د (زور، فشار، میلان) معنا لري.

ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لري بېځایه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږې په وینا
چي ونه کړې د نیمګړي پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)
له "نیمګړي" څخه مراد (فاني دنیا) ده.

کغ:
سرو سوو غوړو ته د اوبو یا غوښو د اچولو پر وخت آواز ته ویل کېږي.
کله کله دغه آواز ته (جیز) هم وایي.

لوی مخلص ویلي دي:
که توزن مړ سي د سره مـــردک په سغ
و بي نه ویني پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کي ایشوي
د دې سپي ښوروا هیڅ نه لري سپړمغ
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کک:
خاشه، خس، خځلی.

لوی مخلص وايي:
ځو دي زړه نسي د غم له وینو ډک
په بازار د عشق بې خرځ نه کړې په کک
نه هر کاڼی طبیعتاً دئ یاقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

کناوېز:
یو راز سنګین ټوکر ته وايي چې د ناوې پر سر ئې اچوي.

لوی مخلص ویلي دي:
چې د جاه په هوس ځوک کړي پالېز
خود په غاړې رسوايي د غم جهېز
د لڅتیا جامې به ډېر درلود عزت
کې[1] استر نه وای د هسې کناوېز
(۱۲۲ مخ)

کنجوس:
بخیل، ممسک.

لوی مخلص ویلي دي:
اوړه ورکړي ماندینې ته په خپړ
که ډوډۍ لږ سې وهي ئې په څپېړ

[1] کې = که ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ به تل پر هر ځای تا بولو کنجوس
که سل ځله سې په دې خبره خږ
(۱۲۴ مخ)، (۱۷۲ مخ)

کنځږ:
برېستن، تلتک، لحاف.

لوی مخلص وايي:
که د بد سړي پر خواوهې چوپړ
خود اخته به ئې درست عمر په ګړبړ
دروغ تن به ئې خوند نه وي تر هغو
چې پرېوزې د ناروغو په کنځږ
(۱۲۵ مخ)

کنسکی:
(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
بخيل، ممسک (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص وايي:
هر کنسکی وي پر خپله دنيا سرابڼ
چې ډوډی بې لاندې نه کړې ثوک تر غابڼ
که هر څو ورپسې څغلې په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپې له غاړې وابڼ
(۱۷۵ مخ)

کواره :
د غزه يا انارله لښتو ښخه جوړه سوې وسيله ده چې انګور يا نوري مېوې پکښې انتقالوي. د کواړي شکل اوږد او په عمودي ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اینبوول کېږي. د خولې قطرئې تر بيخ غټېږي. کوارې ته "کوارچه" هم وايي او کوچنۍ ته ئې بيا "سَوَدَه" وايي. پارسيبانان ئې (زيمله) بولي.پخوا چې له افغانستان څخه برتانوي هند او بيا پاکستان ته مېوه صادرېدله، په همدې کوارو کې ئې پر څارويو باندې انتقالوله. د موټرانو په راتگ سره د "کوارې" ځای "کرېټو" ونياوه.

مخلص ويلي دي:
چې مېوې په کوارو کې ځايوې دباندي خوا
وراسته لاندې پکښې کښېږدې ښه ئې واوړې پر سر
(۲۷ مخ)

کوبۍ :
حباب.
لوی مخلص وايي:
څوک چې تل گډ دئ د ځان په ستايش
د هغو پر حال ژړاراځي وش وش
سرئې نسته که ئې پورته کړې خولۍ
د اوبو د سر کوبۍ ده ميانځ ئې تش
(۱۷۳ مخ)، (۲۱۱ مخ)

کوتک :
غټ لرگی چې شپنيان ئې له ځان سره گرزوي.

لوی مخلص وايي:
تل په تاو گرزي مېچن د شنه فلک
په غمو سرې اوړه کړه زر او لک
څوک ئې ماته نه کړي څنډه د ډوډۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا د مخه خوري پر سرد مرگ کوتک
(۱۸۱ مخ)

کوټه:
برخه، توده (پارسي).

لوی مخلص ویلي دي:
نن د هیچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له پښې څه زوز
هر سړی وینم د ځان په ویر اخته
خپله کوټه لویوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸ مخ)

کودی :
کودرکی، کودری په پارسي (تیکر، سفال) ورته وايي. د خاورين لوښي ټوټه.

لوی مخلص وايي:
مخ پر لورکړه د صنعت که غواړې دا
چي کودی د وطن خرڅ کړې په الماس
(۳۵ مخ)

کولک :
ټیک، د تندي لوړه برخه.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مور د بوټو له نېستی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زړوکو تودوي خپله تبې
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي ایښې وي خولې
(۲۱۱ مخ)

کوناغ :
نېستي، خواري.

لوی مخلص وایي:
د خپل زړه ویني که وخورې په کوناغ
چي ونه شکوې مېوه د چا د باغ
درله ښه په خواستغي سره مرگی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

کونجتي :
یو راز غوړي داني دي چي ځینی پښتانه ئې (کونځلي) بولي، کنجد (پارسي).

لوی مخلص وایي:
په غوړو کي د کونجتو تېل یا وازگي یا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۲۷ مخ)

کونډیانه :
کونډتوب.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کاره ئې لاس وخېژي حیران سي
پر مړوښې باندي سخت د کونړه یانه ړغ
(۴۷ مخ)

کونګره :
(درې څپې ویل کېږي).
هغه ښځه چي فالونه ګوري، فالبینه ښځه.

لوی مخلص ویلي دي:
چي نه پوه ئې نه خاوند ئې د کمال
په کونګرو باندي څه ګوري خپل فال
مخ د خیر به ونه ویني هیڅ وخت
نه په ورځ او نه په میاشت او نه په کال
(۱۸۷ مخ)

کهال، کهاله:
لټ، تنبل.

لوی مخلص وایي:
لټ‌نه کار کړي نه پروا لري په ننګ
غزولي پښې کهاله پر نس چنګ
چي نه بار وړي او نه سم تلای سي پر لار
د مېته خرو خاوندان وي ډېر په تنګ
(۱۸۵ مخ)

مېته خر به غالباً (مشه خر) وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کهیٖ:
یو راز تېشه ده چي بوټی په پرې کوي.

لوی مخلص وايي:
د کهیٖ لاستی که نه وي له خپل ځانه
له ريښو به ونه، نه سي په لګ لګ
(۵۰ مخ)

{ګ}

ګادړ:
ناکس.

لوی مخلص وايي:
د مېړه پر خپل مړوند باندي تکيه
منت نه مني پر ځان د هر ګادړ
(۳۲ مخ)

ګار:
تاوان، مصرف، لګښت.

لوی مخلص وايي:
پردیٖ وې پاته مړی ما ټوله کړی شو په شو؟
پر لار د جواریٖ ولاړې يا ګارسوې د مېلو
(۷۵ مخ)

ګاړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستېٖ، ګاټه شلومبې.

لوی مخلص وایي:
پښتون تل هګۍ، شیدې، ګاړه، غوړي خوري
په تودو ژړو اوبو ئې پروا نه وي
(۷۲ مخ)

ګاوله :
چپلکه، موچڼه.

لوی مخلص وایي:
که پخوا وو په وطن کې هسې چوټ
چې په پښه د چا به ګاوله وه یا بوټ
نن دنیا غواړي خپل دود له هره چا
موږ ته هم ښایي چې وکړو پتلون کوټ
(۱۴۰ مخ)

ګچه :
اندازه.

لوی مخلص وایي:
دوه ګزی ټوپ درله درکړي چې ستا زړه سي په خوشحال
چې ګچه ئې کړېږ په کور کې لوېشت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ګډ:
خبري کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
تش کوگل بدن مي وچ کړ د یار غم
ځکه ګډ یم په نارو لکه رباب
(۹ مخ)

اوس په دوارو لاسو ګډ ئي بل ته نه ورکوې وار
موږ نور کار له تا څه غوښتئ هسي نه چي سې خطیب
(۹ مخ)

ګراتې:
(د ګاف په سکون).
خیري کوټ، کرتې.

لوی مخلص وايي:
په زړتیا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوړي خوی بدلېږي رنګ له ناکامۍ
ګراتۍ ډوله وي چي خیري سې پرتوګ
له زړې رخچیني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

ګرالبي:
خیري ګرېوان.

لوی مخلص وايي:
کې زه ستا له ګرالبو ورړم تې زما له ګرالبو
له خپل وروره ګټه لو شرمساري ده
(۲۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګرېږ:
هغه څوک چي د بدن ورېښتان ئې تر اندازې زيات او ګڼ وي، پُرموی (پارسي).

لوی مخلص وايي:
چي سموالی د چا نه واورې په غوږ
په ورو وروتګ غلط مه سه د هر ګرېږ
شرمښ غلی تر شپانه پوري ورځي
څو چي ونيسي تر غاړه د بل مېږ
(۱۲۹ مخ)

ګله واره :
ځولۍ وشمه ټوکر چي د آس پر شا باندي پروړ له يوه ځايه بل ځای ته انتقالوي.

لوی مخلص وايي:
ببېل دي نه کړه سره ښه او بد په چڼ
کار د دين دنيا دي واړه پله ګڼ
ګله واره نس د وريجو غوښو ډک
لا ناري وهي چي کمه دي بانجڼ؟
(؟مخ)

"پله ګڼ" سره ګڼ، پله شلول.

ګنده:
(فشار پر اوله څپه).

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله ګنده کړه د سل ټکرو په ګنډ
په پردي برېستن به تود نه سې په ځنډ
که ئې سره کړې لخښرې دي پړکي
که پښې پټې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳ مخ)

ګنډهېر:
تريخ، زهر.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" پاڅه نن دي وار دئ د ملي ژبې خدمت ته
پر دښمن د پښتنوالي درست خوارې واړه ګنډهېر کړه
(۲۳ مخ)

ګنګړې:
جنجالونه، سرګردانۍ.

لوی مخلص وايي:
اعتبار د دنيا مه ګڼه خپل بخت
هوسا نه ئې که څه ناست ئې پر لوړ تخت
ته په زړو ګنګړو غمو اخته
د غريب غم تش يوه ډوډۍ د وخت
(۱۳۷ مخ)

ګودړ:
زوړ ټوکر.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له قدره پر دنيا سې څومره لوړ
هغه څه له پاره سته هغومره ځوړ
د وربښم ټوکر ښايسته کړي په زرتار
آخر پروت دئ پر انبار لکه ګودړ
(۱۲۴ مخ)

ګوسړي:
د شا پاله پر ځټ باندي واري خوړل.

لوی مخلص وايي:
د بګړۍ ولوني په غاړه کي لوېدلي
ګوسړي خوري پر ځټ هيڅ ری ئي تر شا نه وي
(۷۳ مخ)

ګونده:
ګله واره، د پروړو لوی جوال.

لوی مخلص وايي:
د تروټ پر ځای مي بد ايسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورين ګنم پر ځان باندي اختر
مردک چي له ما چپ وي که پر ورور سي برابر
د پروړ په ګونده ځي زه ئي نه يم ارماني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

{ل}

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاښ :
مړی، لاش، نعش (پارسی). لاښ د غره کمر ته هم وايي.

لوی مخلص ویلي دي:
چي و بډو ته پر اړخ لکه چنګاښ
تل ورځي په هغو مه باسه خپل غاښ
"مخلص " ځان خوندي کوه په بل دي څه
سره پرېږده وږی سپی او مردار لاښ
(۱۷۲ مخ)

لت :
وهل خوړل.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر ګړی د ماندیني له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)
لج:
سرټمبه ګي.

لوی مخلص وايي:
له غښتلي سره مه لوبږه په لج
ئي کم واک څه پرسوي د غاړي جج
ایږلا نه کوي هيڅ واری پر سږي
څو ئي سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لچ:
د سترګو یا ګوتو یو راز ناروغي ده. څوک چي په اخته سي خورا سخت دردونه ګالي.

لوی مخلص وايي:
ما چي وليدی مرض د لېونتوب
له طاعونه هم بتر دئ هم ترلچ
(۱۸ مخ)

لښ:
لاښ. د مړه سوي حيوان جسد.

لوی مخلص وايي:
نفس دي ولي کړ په دا ډول سرکښ
چي له ښو ځغلي پر شا په بدو خوښ
له سپېڅلي ګټي نه کوي خپل ژواک
خوله وهي لکه تېپوس په مردار لښ
(۱۷۵ مخ)

لښکښ هغه چا ته ويل کېږي چي له سلاخاني (مسلخ) څخه حلال سوي پسونه د قصاب تر دوکانه پوري رسوي.

لک وبوک :
پورته وکښته، لوړي و ژوري.

لوی مخلص وايي:
تل لوړتيا کي ځي پر لاري لک وبوک
د خوار خوله د وينو ډکه کړي په سوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۱ مخ)

لغوړن :
بې نظافته، خیرن، چټل، خواګرزن.

لوی مخلص وایي:
پر کراره نه پاتېږي له تامړی نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(**۵۵** مخ)
یا:
هغه مور و پلار د وړکو دئ دښمن
چي له کوره ئې راباسي لغوړن
څوک چي نه کړي ښه پالنه د اولاد
خود بې زوی او لور یا پک وي یا پمن
(۱۹۲ مخ)
لغوړن منفي صفت دئ که د چا له نامه سره یو ځای راسي، په عیبو کي ئې شمېرل کېږي. اوس ئې ځیني لیکوال د مثبت صفت په توګه کاروي چي ما (هوتک) ته سهي نه ایسي.

لوړمالوړ:
شورماشور.

لوی مخلص وایي:
درست عالم دئ کښېوتلی د دنیا په لوړمالوړ
چي نه خوار پکښېي ودان نه د بډای سو زړه په جوړ
(۲۹ مخ)، (۱۲۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه بیت کي "لوړمالوړ" د (شورماشور، سرگردانۍ) معنا لري. دا لغت ما له مخلص پرته د بل چا په کلام کي نه دئ لوستلی. په عامه محاوره کي ئې هم له استعمال سره نه یم مخامخ سوی.

له سره پاله :
د سر له خوا.

لوی مخلص وايي:
خپله گنده کړه د سل ټکرو په گنډ
په پردي بړستن به تود نه سې په څنډ
که ئې سره کړې لخېړې دي پړکي
که پېښې پټې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳ مخ)

له مغربه پاله :
د مغرب له خوا.
لوی مخلص وايي:
پر گناه باندي چي دومره ئې زړه ور
خو په تله د مرگ پر لور نه ئې خبر
ستا په خیال چي تر هغو به ئې ژوندی
څو راخېژي له مغربه پاله لمر
(۱۵۸ مخ)

{م}

ماغوت :
یو راز فیریني ډوله خواړه خواړه دي. ماغوت د بډایانو خورک دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
چي ژر سوځي ستا مزاج لکه باروت
خو د دي نس غواړي پلاو، قورمه ماغوت
سپور د کبر الوتکه په هوا
کښته کېږي د رشوت په پراشوت
(۱۳۵ مخ)

مانده:
کوچنۍ شپله.

لوی مخلص وايي:
بد رواج کړه لار د دین راخخه ورکه
ځو له سمي مخ پر غره یا پر مانده یو
(۲۰ مخ)

ماڼېجن :
خوابدی، مرور.

لوی مخلص وايي:
چي ووینې اشنا دي ورته مه ژاړه ډېر ډېر
اې زړه چي ماڼېجن نه کړې دلدار په لېونتوب
(۱۰ مخ)

مچک :
کوږ لرګی چي له درختو څخه د مېوو شکولو پر وخت د وني ښاخونه د کښېي خوا ته په راکشوي. هغه لرګي ته هم مچک وايي چي خره په شړي.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفس اخته کړو د دنیا په کش وپش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوړد غوړی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک په پسي نه وي یا اش اش
(۱۷۳ مخ)

مردک :
ګولۍ، مرمۍ.

لوی مخص وایي:
د مردک پرهار په کم وخت کي جوړېږي
تپ د بدي وینا بولم مرګیالي خوږ
(۳۴ مخ)

مرغتېانه :
یو ډول حشره ده چي ځیني پښتانه ئې (ګونګټه، ګونګټ) بولي. دا حشره له خوشایو (غوشایو) څخه ګردۍ ګردۍ ټوټي جوړوي او د خپل غار پر لور ئې رغړوي. دغو ګردیو ټوټو ته هم مرغتېانه ویله کېږي. مرغتېانه (ګونګټه) په پارسي (قانغوزک) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
ټول د خپلي ګټي لور ته مرغتېاني رغړوي
زماني په مرور او په پخلا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

مړانه :
مېړانه، همت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
څه بد خوی د رپاته سوی دیرینه
نه مړانه ده نه خوی د نارینه
چي د باندي دي خوا بده سي له چا
کور سوتی واخلي پر خپله ارتینه
(۲۰۳ مخ)

مړونبه، مړونبي :
واده سوې ښځه، هغه ښځه چي مېړه ئې ژوندی وي.

لوی مخلص وايي:
چي له کاره ئې لاس وخېژي حيران سي
پر مړونبې باندي سخت د کونډيانه ږغ
(۴۷ مخ)

مکړی:
یو راز سور کوچنی چنجی دئ چي په اوبو کي پر ملا غبرگ غبرگ سره اوړي. معمولاً په ځاهانو (ځاگانو) کي پیدا کېږي.

لوی مخلص وايي:
په بدي مو کړه یو بل سره انډانډ
سره نه سوو د خوږمن پرهار په گنډ
"مخلص" نه کړم هیڅ گیله له زماني
زه پخپله یم مکړی د هغه ډنډ
(۱۵۵ مخ)

منگ :

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمر.

لوی مخلص ویلي دي:
په منگ تېر تر شپېته یم لامي زړه غواړي ځواني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۲مخ)

مُنگاچي:
مُنگاري، د خنبم (قهر) په وخت کي په نوکانو باندي د ځان یا بل چا د بدن زخمي کول، خراشیدن (پارسي).

لوی مخلص وایي:
لو بګړۍ او ښکر په ګنډه څه ضرور
چي وینو په منگاچو دي مخ سور
خبر نه یو چي غښتلی ئې رشتیا
که دي مور غښتلی ستایي پر تنور
(۱۵۹مخ)

موشه، مُشه :
یو راز خره ته ویل کېږي. موشه خر زیاتره نه د بار وړلو وي، نه د سپارلۍ. له مستۍ له اسیته نه تابع کېږي او تل خرچلکي وهي.

لوی مخلص ویلي دي:
د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زروکړي اوسار، کته اطلس

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۷۲ مخ)

میندہ:
ناخسي پسه.

لوی مخلص وايي:
مېږ، میندہ تر شا خسي څوړند وي مدام
بهاورکړې د پسه او غوښې درکړي د سخوندر
(۳۷ مخ)

{ن}

ناتار:
ناتار یو راز خوارہ دي. په مستو یا شلومبو کي ډوډۍ وړه کړي وروسته پیاز، هوږه او بادرنګ په ګډ کړي، دپاسه نعنا یا شینشوبی پر ودوړوي. ناتار د ګرمۍ د موسم خوارہ دي. اولنیو کابلیانو "جان عمه" ورته وايه.

لوی مخلص ویلي دي:
خپل پردي ئې هیڅ تر ستوني نه تېرېږي
تر پلاو ئې د تروو شلومبو ناتار خوښ
(۴۱ مخ)

نرد:
د شطرنج په شان یو راز بازي ده.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رشوته چي کړې درست عمر معاش
خود بایلل به دي په نرد وي یا په تاش
چي په دې توګې ګټې هسې ښندې
خانه !ستا پر هوښیارۍ باندي شاباش
(۱۷۳ مخ)

نیمګړې :
مجازاً د (فاني دنیا) په معنا.

لوی مخلص ویلي دي:
ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لرې بېځایه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږې په وینا
چي ونه کړې د نیمګړې پر خوا کښ
(۱۷۶ مخ)

{و}

واج :
عوض، مبادله (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص ویلي دي:
خدای دي هیڅ مه کړه خاوند د هغه واج
چي ئې مومې په سپیتانه او احتیاج
که درونتیا په سر کي درد پیدا کوي
پر سر مه سه د چا هسې ډول تاج
(۱۴۱ مخ)

واري :

(c) ketabton.com: The Digital Library

قربان، جار.

لوی مخلص وايي:
په مړتيا کي هر سړی کوي ياري
هم وربولي دي په جار و په واري
دا څرګنده چي په وخت کي د نېستی
پلا ر له زويه څخه کاندي بېزاري
(۲۰۹ مخ)

وازګه :
ځيني پښتانه ئې (وازده) بولي، دکندهارپښتانه وازګي ته (مو) هم وايي.

لوی مخلص وايي:
په غوړو کي د کونجتو تېل يا وازګي يا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۳۷ مخ)

واښ :
د اوښ د غاړي مهار.

لوی مخلص وايي:
نن د هيلي واښ "مخلصه" وشلاوه اشنا
خدای زده چي بې بيا په محبت کړي سبا روغ
(۴۲ مخ)، (۲۰۷ مخ)
يا بل ځای:
هر کنسکی وي پر خپله دنيا سراښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ډوډۍ بې لاندي نه کړې ثوک تر غابښ
که هر څو ورپسې ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړي د دې سپي له غاړي وابښ
(۱۷۵ مخ)

وانې :
(فشار ئې پر لومړۍ څپه دئ) میده سوی ناپاک درمند ، د "وانه" په شکل هم کارېږي.

لوی مخلص راته وايي:
ثوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
ثوک به وربېجن له غریبۍ وي په هر وت
(۱۵ مخ)

وټ:
لو سوی کښت، خالي مځکه.

لوی مخلص ویلي دي:
ثوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
ثوک به وربېجن له غریبۍ وي په هر وت
(۱۵ مخ)

وربۍ :
د آس د ښټ وربښتان.

لوی مخلص وايي:
که د خوارزره په دنیا پسي وي خوږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ هم هسي دئ په غم د ډېر و لږ
اوبو وړی که لاس اچوي و ځگ(ته)
سپاره هم لـه ويري نيسي د آس وربږ
(۱۲۹ مخ)

وربېجن:
زلخوړی، ډېر وږی.

لوی مخلص وايي:
څوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
څوک به وربېجن له غريبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وهم:
وارخطايي، ببره (وېره).

لوی مخلص وايي:
له وهمه سترگي نه لري طاقت د يار د مخ
يارانو ما ليدلی دئ د حسن نزاکت
(۱۴ مخ)

{هـ}

هل:
د يوي کولو تبش.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نجار د خوني ور کړي هم نښه کټ د پرېوتو
کلکي مځکي په خيرېږي هل ئې د هر لري طاقت
(۱۳ مخ)

هول:
له چتې وتل، وارخطايي.

لوی مخلص وايي:
هغه دم ووزي له هوله پر ملا تيک
غوړه مال که دي بيان کړي څه اوصاف
(۴۷ مخ)، (۱۲۴ مخ)

هېښ:
حيران، اريان، بې عقل.

لوی مخلص وايي:
ولي ناستئې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوې به نس تر خو پر کور د خېښ
چي وې نه مومې په زور د خپل مړوند
هيڅ به نه سې پر ښېگڼه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

{ي}

يپ:
غوټه، ډوب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وایي:
ځان ته ګټه وروړ ته زیان لکه کشپ
دا دي څه وکړه منحوسه کښېنه چپ
د اسلام په منځ کي چیرته وو ښېلتون
تا مینده کړ، سي د مرګ په غوټه يپ
(۱۳۲ مخ)

يوم:
ښېل، ښېلچه.

لوی مخلص وایي:
نه به یوم لرو نه سپاره نه تېره توره چاړه
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

وراشي او اصطلاحات

ماغزه شلومبي کېدل:
دا وراشه هغه وخت ویله کېږي چي یو چا ته بیا بیا یو مطلب وویل سي او هغه غوږ نه پر نیسي نو وایي چي د سرماغزه مي شلومبي سوه خو پر تا ئې هيڅ اثر نه کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:
د "مخلص" ماغزه شلومبي په ډېر ویل
نور مي پسله دي یارانو کړئ معاف
(۴۷ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باد تر وږی سپک:
ډېر تحقیر کېدل.

لوی مخلص ویلي دي:
نو چي لوی سي مور او پلار
کړي د باد تروږی سپک
(۴۹ مخ)

پر غوږ وهل:
نورو ته په کنایه خبره کول. دا وراشه هغه وخت کارېږي چي ثوک نه غواړي چا ته مخامخ کومه خبره وکړي.

لوی مخلص ویلي دي:
ځان ته وایم پر غوږ نورو وهم چي پوه سي
زه "مخلص" یم د وطن غم د ملت خورم
(۷۸ مخ)

نه مات نه څه توی:
دا وراشه هغه وخت کارېږي چي یو ثوک پر نه څه باندي خښمېدلی وي او د خښم (قهر) له پاره کوم منطقي دلیل موجود نه وي.

لوی مخلص ویلي دي:
ولي لږ کار ځان ته ډېر کړو په نزاع
چي خپل خوږ ژوند سره تېر کړو په نزاع
خو نه مات او نه څه توی دي نو پر څه
خوند د شات لکه ګنډهېر کړو په نزاع
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملک تر مخ د غاتري (کچري) تر شا نه تېرېدل:
دا متل و شمه جمله ده. د کلي د ملک تر مخ که څوک تېر سي هر ومرو کومه لانجه ورته پېښيږي او د غاتري (کچري) تر شا که څوک ودرېږي په لغته ئې وهي. ځکه نو دا وراشه یا متل ویل سوی دئ.

لوی مخلص وایي:
د چا پام چي ځان ته نه کړې ځه چابک
هر سړی په درنو درونډ په سپکو سپک
مه درېږه د کچري سپی، تر شا
مه ترمخ کله تېرېږه د ملک
(۱۸۲ مخ)

حال پلن اچول:
ځان ناخبره (ناګومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وایي:
چي ترلی ئې په سل فکره غمجن
ځان شلوه له تړولو، حال واچوه پلن
تر هغو به هوسا نه سي په ژوندون
څو په پېښه کي دي سپېنسی لکه ستن
(۱۹۳ مخ)

دغه راز (۱۹۵ مخ) خو دلته "ځان مه اچوه پلن" لیکل سوی دئ چي د چاپ غلطي ئې بولم.

ځان کوږ اچول:
دا وراشه هم د تېري وراشي په شان کارېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان ناخبره (ناګومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وايي:
"مخلص " خلک چې مې فکر ګڼي روڼ
ځان به ولې پر هر څه اچوم کوڼ
په وطن کې چې څـوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوڼ
(۱۹۸مخ)

توبه له مړو خالي کېدل:
توبه د کندهار په لوېديځ کې د کوړک په غره کې د يوې سيمې نوم دئ.د
دغه ځای خلک چې له چا څخه کوم نادوده عمل ووينې نو وايي چې
"توبه له مړو (مېړنو) خالي ده، کنه ستا چاره به ئې درکړې وای ".

لوی مخلص همدا مطلب بيان کړی دئ:
چې پر لار ځې د نوکانو پر سرو
تل سورنا وهې له خياله په سرمو
نو راوړی به ئې ته يوازې مور
يا "توبه د اخک تشه له مړو "
(۲۰۰ مخ)

له ړيري لکۍ جوړېدل:
دا وراشه د ځان شرمولو ، نامناسبه کار کولو پر وخت ويله کېږي.

لوی مخلص راته وايي:
نن منصف ناستئ پې د عدل پر چوکۍ
ګوره خرڅ چې نه کړې دين په څو روپۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که له حقه دي مخ گرزاوه پر ختې
نو له ړېري به دي جوړه سي لکې
(۲۰۷ مخ)

میرزا عبدالقادر بیدل هم د پورتنۍ څلوریځي د وروستي نیم بیتي مطلب په یوه بیت کي ویلی دئ:
پیش بینی کن، زننگ حسرت ماضی برا
بر قفا نظاره کردن، ریش را دُم می کند
(دیوان بیدل، جلددوم، ص ۹۱۵ ، تهران ۱۳۸۲ش)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library